

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

**Paralely nacistického a stalinistického typu
totalitarismu v díle Arnošta Lustiga**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Martina Halamová, Ph.D.
Autor práce: Kamila Srbová
Studijní obor: Český jazyk a literatura a Společenské vědy se zaměřením
na vzdělávání

České Budějovice
2014

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této práce. Souhlasím dále s tím, aby tutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby bakalářské práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé bakalářské práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských prací a systémem odhalování plagiátů.

v Českých Budějovicích dne 30. dubna 2014

.....

Poděkování:

Poděkování patří zejména paní Mgr. Martině Halamové, Ph.D. za odborné vedení práce, cenné připomínky a rady, kterými přispěla k vypracování této bakalářské práce. Také děkuji svým spolužačkám, za jejich pomoc a podporu při tvorbě této práce.

Anotace

Bakalářská práce se zaměřuje ve vybraných textech od spisovatele Arnošta Lustiga (*Dita Saxová, Bílé břízy na podzim, Můj známý Vili Feld*) na srovnávání a zobrazování paralel nacistického a stalinistického typu totalitarismu. K tomuto účelu poslouží i sekundární literatura vztahující se k teorii ideologií a totalitarismu. Dané texty budou i zvažovány v kontextu dobového dění a myšlení a zvýznamňován bude vztah světa fikčního a aktuálního.

Annotation

This bachelor thesis focuses on a comparison and imaging of parallels of Nazi and Stalinistic type of totalitarianism in the selected works of Arnošt Lustig (*Dita Saxová, Bílé břízy na podzim, Můj známý Vili Feld*). For this purpose is additionally used the secondary literature concerning the theory of ideologies and totalitarianism. The texts will be considered in a context of the contemporary events and thinking and the relationship of an actual and fictional world will be also signified.

Obsah

1. Úvod a metodologie	6
2. Spisovatel Arnošt Lustig	10
3. Můj známý Vili Feld	13
3.1. Fikční svět nacismu a socialismu očima Jindřicha Krause	13
3.2. Analogie fikčního světa Jindřicha Krause s historickými událostmi	21
4. Dita Saxová	25
4. 1. Fikční svět Dity Saxové	25
4. 2. Socialistický svět jako obdoba světa nacistického	38
5. Bílé břízy na podzim	41
5.1. Možný svět pracovně technického praporu	41
5.2. Paralela pracovně technického praporu ke koncentračnímu táboru	51
6. Závěr	54
7. Literatura	57

1. Úvod a metodologie

Chceme-li se zabývat otázkou paralel totalitních režimů v uměleckém díle, je třeba se nejprve zamyslet nad vztahem fikčního a aktuálního světa a jejich zobrazení v uměleckém díle.

Otázkou fikčních a možných světů se zabývala a zabývá celá řada teoretiků, v českém prostředí literárněvědném zejména L. Doležel. Porovnání historických a fiktivních událostí se věnuje zejména H. Whiteova metahistorie, s jejímiž základními obrysy se můžeme setkat i v knize *Tropika diskursu*. Z ní vychází i následující metodologická kapitola.

Obecně lze říci, že historie a fikce pracují s různými řády zkušenosti, a tudíž představují různé, ne-li zcela opačné formy diskursu. Už historiografie 18. století však uznávala fiktivní charakter představovaných událostí. Obecně se totiž mělo za to, že existuje hodně druhů pravdy, a že v historii je ji možné čtenáři předložit pouze pomocí technik reprezentace. Pravda už tehdy tedy nebyla ztotožňována s fakty, bylo zvažováno i to, jak jsou daná fakta reprezentována.

Počátkem 19. století začali historikové ztotožňovat pravdu s faktem a na fikci nahlíželi jako na protiklad pravdy, jako na překážku k pochopení skutečnost a nikoli na možnost, jak realitu uchopit. „*Historie byla postavena proti krásné literatuře, zejména románu, jakožto způsob reprezentace „skutečného“ v protikladu k reprezentaci „možného“ nebo jen představitelného.*“¹ Historik 19. století pracoval s vizí, že jeho představování dějinných událostí je pouhým popisem událostí, že jeho řeč se skládá z fakticky přesných výroků. Svoji řeč chtěl zbavit všech fiktivních faktů, nebo jen náznaků imaginárna, také se chtěl vyhnout rétorickým technikám, které využívají básníci a romanopisci.

Historikové 19. století byli v zajetí iluze, že psát historická pojednání lze zcela bez použití technik fikce. Na základě toho se užívalo pojetí protikladu historie a fikce. Většina historiků tohoto století si však neuvědomovala, že klíčový význam pro věrné zobrazení skutečnosti jsou pojmy, jež vnáší do způsobu reprezentace, a nerespektovala,

---

¹ WHITE, Hayden V. *Tropika diskursu: kulturně kritické eseje*. 1. české vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2010, s. 156.

že fakta nemluví sama za sebe, ale promlouvá za ně jejich tvůrce, který v jejich zájmu mluví a utváří fragmenty minulosti do celku, jehož integrita je výlučně diskursivní. „*Romanopisci možná pracují s imaginárními událostmi, zatímco historikové pracují se skutečnými, nicméně proces slučování událostí, ať už imaginárních nebo reálných do jedné pochopitelné reality, která může posloužit jako objekt reprezentace, je proces poetický.*“² Historik, romanopisec nebo básník užívají stejné tropologické strategie, stejné modality reprezentace vztahů se slovy, aby mohli nabídnout obraz světa.

Současná literární teorie věří, že „poetizace“ není nijak odcizená životu či skutečnosti, ale představuje modus praxe, jenž slouží jako bezprostřední základna veškeré kulturní aktivity, a to dokonce i vědy jako takové. „*Tudíž již nejsme nuceni věřit – jak museli věřit historikové post-romantického období – že beletrie je antitezí faktu (stejně jako pověra nebo magie je antezí vědy), anebo že k sobě můžeme vztahovat fakta bez pomoci nějaké podpůrné a žánrově fiktivní matrice.*“³

White se domnívá, že každá vědecká disciplína je konstituována tím, co zakazuje dělat těm, kteří ji provozují. „*Každá vědecká disciplína se stává z řady omezení myšlení a imaginace a žádná jiná nemá tolik tabu jako profesionální historiografie.*“⁴ Historická metoda však v sobě stále nese základní imperativ, a to „podat příběh tak, jak se stal“

Historik by se mohl domnívat, že když nepoužívá květnatý jazyk, snaží se, aby mluvil jasně, vyvaroval se toho, aby z jeho řeči vyčníval osobní názor na popisované události, bude nestranným zapisovatelem dějinných událostí. Historik i beletrista však vytváří narativní příběh a nemůže se proto ubránit zfiktivnění příběhu, k čemuž dochází jak užíváním poetologických technik, tak selekcí a hierarchizací zobrazovaných událostí. Jakýkoliv soubor faktů lze totiž stejně legitimně popsat zcela odlišně a neexistuje jediný správný popis, na jehož základě by bylo možné vést interpretaci. Hayden White tak pojal historické dílo jako jazykovou strukturu ve formě diskursu narativní prózy, a tím přiblížil text historika textu beletristy.

---

² WHITE, Hayden V. *Tropika diskursu: kulturně kritické eseje*. 1. české vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2010, s. 158.

³ Tamtéž, s. 159.

⁴ Tamtéž, s. 159.

Historikové se sice zaměřují na události, které lze lokalizovat v čase a prostoru a jsou (anebo byly) v zásadě pozorovatelné nebo vnímatelné, zatímco spisovatelé krásné literatury, tj. básníci, romanopisci, dramatici, se zabírají nejen těmito událostmi, ale i událostmi, jež jsou imaginární. To, co je spojuje, je společný cíl. Oba chtějí nabídnout verbální obraz skutečnosti, romanopisec možná nepřímo prostřednictvím figurativních technik a historik přímo pomocí řady výroků, jež mají bod po bodu odpovídat nějakému mimotextovému poli výskytu nebo dění. Ale obraz skutečnosti konstruovaný romanopisecem má ve svých obecných konturách odpovídat poli lidské reálné zkušenosti, ke kterému odkazuje i historik. Historie také musí splňovat měřítko koherence a korespondence, chce-li si dělat nárok na určitý vhled či osvětlení lidského zakoušení světa. Z tohoto hlediska je historie stejně jako beletrie formou historické reprezentace. Toto teoretické objasnění vztahu historických a fiktivních událostí nám umožňuje pracovat s nimi v jednom řádu, neboť oba mají totožné poslání - podat verbální obraz reality. „*I když se historikové a romanopisci zaměřují na jiné druhy událostí, formy jejich diskursů a to, o co svým psáním usilují, je často stejné.*“⁵ Řeč historika i beletristy tak v sobě nese filosofii dějin, liší se pouze tím, že historik ji vztahuje ke světu reálnému a beletrista ke světu možnému.

Vhled do metodologie Whiteovy metahistorie má umožnit zvažovat diskurs beletristy a diskurs historika v jednom řádu a objasnit tak, proč budou Lustigovy texty v bakalářské práci vztahovány k dobovému rozvažování filosofů a historiků o totalitních režimech. Na vybraných textech (*Můj známý Vili Feld, Dita Saxová, Bílé břízy na podzim*) bakalářská práce popíše Lustigův obraz nacistického a stalinistického typu totalitarismu a bude reflektovat tento obraz v kontextu dobového dění a myšlení.

Vedle vztahu fikčního a aktuálního světa je nutné charakterizovat i ústřední pojem této práce, tj. pojem „totalitarismus“. K popisu tohoto pojmu se vychází od Christiane Brennerové, z jejího statě s názvem *Koncept totalitarismu – studená válka v teorii?* z práce *Proměny diskursu české marxistické historiografie* a dále pak především z díla *Původ totalitarismu* od Hannah Arendtové.

Stanovit jednotnou definici „totalitarismu“ je velice obtížné. Christiane Brennerová ho definovala následovně: „*Sloužil vždy pro vysvětlení jak odsouzení*

---

⁵ WHITE, Hayden V. *Tropika diskursu: kulturně kritické eseje*. 1. české vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2010, s. 153.

a ideologického boje, tak nepřátelsky pochopených politických systémů.“⁶ Diskuse o tomto pojmu mají silnou tendenci sklouznout k polemice.

Podle Brennerové byl pojem „totalitarismus“ poprvé užít ve dvacátých letech 20. století kritiky a protivníky italského fašismu a německého nacismu. Ve třicátých letech začali tento pojem používat němečtí autoři jako Franz Borkenau, Otto Rühle nebo Siegmund Neumann. Ovšem stěžejní díla, která jsou výsledkem intenzivního vypořádávání s nacionálním socialismem a již ovlivnila diskusi o definici a použitelnosti pojmu totalitarismu v 50. a 60. letech 20. století, byly od Hannah Arendtové *Původ totalitarismu* a od Carla Joachimia Friedricha a Zbigniewa Brzezňského *Totalitarian Dictatorship and Autocracy (Totalitäre Diktatur)*.

Tato bakalářská práce se bude teoreticky opírat o dílo *Původ totalitarismu* od Hannah Arendtové. V první části, napsané bezprostředně po skončení druhé světové války v letech 1945 až 1949, Arendtová identifikovala imperialismus, rasismus a antisemitismus jako základní hybné síly německého totalitarismu. Jejich ideologické kořeny nacházela v národovectví a v pojetí státu orientovaném na sílu a moc, nikoli na právo. Úspěch byl založen na formách mobilizace a propagandy, které vykořeněnou moderní masovou společnost oslovují a fanatizují. Na začátku 50. let ji doplnila o kapitolu o nacismu a stalinismu, kde zdůraznila ideologické rozdíly a podobnosti těchto dvou totalitních systémů, například v extrémní mobilizaci a oddiferencování společnosti.

---

⁶ JIROUŠEK, Bohumil. *Proměny diskursu české marxistické historiografie: kapitoly z historiografie 20. století*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008, s. 38 – 39.

2. Spisovatel Arnošt Lustig

„Psát se dá jen o tom, co víte, co cítíte, čím žijete. Narodil jsem se do toho. Pořád mě to vzrušuje. Byla to natolik neocenitelná lidská zkušenost, že nebýt zkázy a zmaru, kterými jsme si to všichni zaplatili, toho že mi zahynul otec a nejlepší přítel, řekl bych, že to byla škola, jaké se mi dostalo. (Doufám, že tu metaforu chápete.) Problém je zaprvé, co s tím dělat. Zadruhé: jestliže připustím, aby mě to ovlivňovalo bez přestávky a změny nadále, bude to znamenat chmurnější pohled i na to, co se děje ve světě a se světem teď?“⁷

Prozaik, autor próz s židovskou tematikou a scenárista Arnošt Lustig se narodil 21. prosince 1926 v Praze. Jako žák navštěvoval měšťanskou školu, odkud byl ovšem roku 1939 vyloučen poté, co se na území Protektorátu uplatnily norimberské rasistické zákony. Následně si na své živobytí vydělával jako krejčovský učeň a později vykonával práci zdobníka na výrobu kožených předmětů.

Ve svých šestnácti letech byl transportován do Terezína, následně pak i do Osvětimi a Buchenwaldu. Při přepravě do koncentračního tábora Dachau uprchl a do konce války se skrýval v Praze.

V letech 1951 až 1954 vystudoval novinářství na Vysoké škole politických a sociálních věd v Praze a souběžně pracoval jako reportér. Od roku 1950 až do roku 1958 pracoval v Československém rozhlase, zároveň přispíval i do Mladé fronty a Židovského věstníku. Během let 1959 – 1961 byl vedoucí kulturní redakce týdeníku Mladý Svět. O svých zkušenostech s žurnalistikou se vyjádřil těmito slovy: *„Novinářství učí úspornosti, kázni, humoru a pokoře. Nemůžete čekat na inspiraci. Musíte začít a dokončit cokoli, co vám šéf určí. Učí vás vyjadřovat se s ohledem na čtenáře. Užívat nejjednodušších a nejpřesnějších výrazů. Sloužit námětu a čtenáři.*

---

⁷ Cit. podle HAMAN, Aleš. *Arnošt Lustig*. 1. vyd. Jinočany: Nakladatelství H&H, 1995, s. 5.

*Pak přijde moment, kdy se vám to přestane líbit; je to rutina. Je to povrchní, opakuje se to a nedovoluje to jít do hloubky.*⁸

Jako válečný zpravodaj Lidových novin se dvakrát dostal v době arabsko-židovské války do Izraele, kde mimo jiné poznal svoji budoucí ženu, spisovatelku Věru Weislitzovou. Během společného soužití Věry a Arnošta přišly na svět dvě děti – dcera Eva a syn Josef.

V roce 1960 se Arnošt Lustig stal scénáristou Filmového studia Barrandov, kde se několik jeho děl dočkalo filmového zpracování. O rok později představil divákům režisér Zbyněk Brynych spisovatelovy povídky ze sbírky *Noc a naděje* ve filmu *Transport z ráje*. Další filmovou adaptací se staly v roce 1962 povídky ze souboru *Démanty noci*, jež pod stejnojmenným názvem vytvořil Jan Němec. Také došlo k filmové adaptaci obou předloh *Modrý den* či *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*.

Roku 1968, po vpádu vojsk Varšavské smlouvy, emigroval přes Itálii, Izrael a Jugoslávii do USA, a to i přes nedostatek finančních prostředků a bez znalosti angličtiny. Na univerzitě Iowa dostal nejprve roční tvůrčí pobyt v rámci mezinárodního spisovatelského programu dr. Engela a od roku 1971 učil scénář a skladbu divadelní hry. Roku 1973 přešel na Americkou univerzitu ve Washingtonu, kde přednášel jako profesor evropskou literaturu, dějiny druhé světové války v literatuře a ve filmu, tvůrčí psaní a literární imaginaci.

Lustigova díla získala řadu literárních ocenění. Roku 1996 dostal cenu Karla Čapka a v roce 2008 prestižní mezinárodní literární Cenu Franze Kafky. Mimo jiné dosáhl ve Spojených státech na nominaci Národní knižní ceny, v jejíž režii si odnesl dvě Národní židovské knižní ceny. Během svého života obdržel plejádu knižních cen, z nichž nejvýznamnější byla Pulitzerova cena v roce 2003, a to v kategorii próza, do níž byl nominován za svůj román *Krásné zelené oči*. O celé čtyři roky později se objevil mezi čtrnácti nominovanými na mezinárodní Man Bookerovu cenu za dlouhodobý přínos světové literatuře v angličtině.

Arnošt Lustig zemřel 26. února 2011 ve věku nedožitých pětadesáti let v Praze, kde úctyhodných pět let bojoval se zákeřnou nemocí.

---

⁸ HAMAN, Aleš. *Arnošt Lustig*. 1. vyd. Jinočany: Nakladatelství H&H, 1995, s. 12.

V roce 2012 zřídila Česko- izraelská smíšená obchodní komora cenu Arnošta Lustiga, jež měla být připomínkou prvního výročí spisovatelova úmrtí. Tato cena je udělována osobnostem, majícím charakteristické vlastnosti spjaté s Lustigovou osobností. Mezi ně patří zejména odvaha, statečnost, lidskost a spravedlnost.

3. Můj známý Vili Feld

Arnošt Lustig v roce 1959 napsal psychologicky laděnou prózu s názvem *Můj známý Vili Feld* jako jednu z povídek ze souboru s názvem *Ulice ztracených bratří*. V roce 1961 ji přepracoval a samostatně vydal pod stejnojmenným názvem. Toto samostatné vydání se stalo předmětem mé interpretace.

3.1. Fikční svět nacismu a socialismu očima Jindřicha Krause

Vypravěč zkonstruoval fikční příběh ústřední postavy, Jindřicha Krause, a jeho známého, Viliho Felda, na pozadí aktuálního dobového dění. Příběh vytvořily nejrůznější okamžiky, v nichž se na různých místech a v rozličných časech oba střetli. Jejich životní cesty v retrospektivním pohledu očima hlavního hrdiny ukazují fungování a vliv totalitních režimů, tj. nacismu a socialismu.

Hrdinové se spolu poprvé setkali v září 1939 na hřišti Hagibor, tedy na počátku druhé světové války, kdy se v českých zemích už uplatňovala nacistická rasová diskriminace. „*Hagibor byl tenkrát posledním hřištěm na půdě Prahy, kam si mohli chodit lidé pro povyražení s pokaženým rodokmenem, když se pro ně – pod nejpřísnějšími tresty – uzavřely čistě árijské arény.*“⁹ Osoby židovského původu se kromě Hagiboru mohli scházet i v kavárně Ascherman. Naproti tomu veřejně přístupná místa, například muzea, pro ně byla uzavřena. Člověk s židovským rodokmenem měl povinnost nosit hvězdu, což bylo u postav několikrát reflektováno. Vypravěč to zachytil u Ruth, když se k ní přibližoval německý voják. Samozřejmě tuto hvězdu šlo velmi snadno zakrýt, ale nesmělo se to. Dokazoval to čin Viliho Felda, který si obrátil trenčkot na ruby a nesl ho přes ruku, a čin Jindřicha, jenž si schoval hvězdu kopačkami, aby Vili mohl přivolat taxi. Strach z případného odhalení ovlivnila celou jízdu v autě, během ní Vili seděl tiše bez pronesení jediného slova a Jindřich z rozpaků nedokázal přijít na jedinou „kloudnou“ myšlenku. Život s hvězdou neurčoval pouze přístupnost a nepřístupnost míst, ale ovlivňoval celou dosavadní existenci tehdejších Židů. Jako příklad lze uvést ošetřovatele Hagiboru Reinharda Rilkeho, přezdívaného

---

⁹ LUSTIG, Arnošt. *Můj známý Vili Feld*. 2., přeprac. vyd. Praha: Mladá fronta, 1961, s. 21.

Orel, který pracoval jako asistent u zubního lékaře, než ho propustili údajně pro špatný zrak, ačkoli všichni věděli, že to bylo pro jeho židovský původ. Vyhodili ho potom, co „*cpal Reihnard Rilke svůj zahnutý dýchací ústroj skoro až do úst nějakému vlivnému německému činiteli, který byl odborníkem v rasové otázce, a to ho stálo existenci.*“¹⁰ I napříč postupnému vylučování Židů ze společenského života drželi vždy pospolu a vzájemně si pomáhali. Když Egon Lewit, zvaný Kony, neměl místo na spaní, protože jeho šéf si vymohl „zelenou“ na jihozápadní polokouli, aby odcestoval na bezpečné místo ve světě, tak mu Vili Feld nabídl spaní u sebe.

Podzim 1939 byl ve znamení zavádění norimberských zákonů. Ve „vzduchu“ se vznášely obavy o životy Židů. Ředitel židovského chlapeckého ústavu šeptem naznačoval, že to se všemi dopadne špatně, pokud „*Rusové nezaženou nacisty zpátky do Berlína a tam pak pěkně tři metry do hlíny pod Berlín.*“¹¹ Všem svým zaměstnancům a svěřencům z ústavu předpovídal slova: „*Nezůstaneme tady ani jediný.*“¹² Vychovatel Lenta Máhler začal „*znenadání velebit Rusko*“¹³ a pronášet „*domněnku, že nějaký nemanželský Hitlerův předek byl žid.*“¹⁴ Adolf Eichman tehdy z centrály gestapa ve Střešovicích nařídil transporty pro „*sirotčince, starobince, zkrátka dobročinné ústavy.*“¹⁵ Vypravěč zachytil v próze transport určený pro sirotčince, protože ústřední postava a jeho nejbližší přátelé, Černý Pepe a Ervín, žili právě v židovském chlapeckém sirotčinci. Nebyli už dětmi, ale ani zdaleka ne muži. Všichni se snažili prožít normální dospívání se vším, co k tomu patří – nejen postavení se na vlastní nohy, jak můžeme vidět u Černého Pepeho prostřednictvím využívání plachých, chladných nebo dost nespokojených paniček, ale i hledání smyslu lidské existence, jako u Jindřicha skrz poznání první lásky k dívce jménem Ruth či jeho vysnění budoucího života po zvoleném „vzoru“, Vili Feldovi, bohatého muže s dokonale milým chováním, dobře vypadající postavou a vždy s exkluzivním oděvem na sobě. Pohled na svět se u člověka židovského původu změnil v okamžiku, kdy se objevilo povolání do transportu, do něhož si každý mohl vzít sebou padesáti kilogramové zavazadlo. Vypravěč změnu vylíčil u Černého Pepeho. Už nelezl přes plot a po římse jako kdysi, ani se nesnažil našlapovat nikterak tiše při pozdních návratech do ústavu a jeho černé

---

¹⁰ LUSTIG, Arnošt. *Můj známý Vili Feld. 2.*, přeprac. vyd. Praha: Mladá fronta, 1961, s. 21.

¹¹ Tamtéž, s. 39.

¹² Tamtéž, s. 45.

¹³ Tamtéž, s. 39.

¹⁴ Tamtéž, s. 39.

¹⁵ Tamtéž, s. 45.

oči se propadaly hlouběji. „Začalo se – s výjimkou Pepeho – u chlapců, kteří byli po mamince a po tatínkovi celí, jako třeba Ervín, pak to přišlo na poloviční, jako byl Černý Pepe; dále na čtvrtě a osminkové.“¹⁶ Do poslední kategorie spadala i hlavní postava, sirotek Jindřich, který zdědil židovský původ po své babičce. Jaké míšenec měl možnost zažádat si podle norimberského kodexu o árijský křestní list, jenž by dokazoval jeho smíšený původ, ale neučinil tak. Toužil na tom být stejně jako jeho nejbližší přítel Pepe. V té době už i jeho černošská přítelkyně „Ruth odešla někam, odkud nikdy nepřicházely zprávy.“¹⁷ Transporty se nevyhnuly ani ostatním Židům. Mezi ně patřila Jindrova teta Magda nebo bohatý obchodník Vili Feld. V začínajícím válečném světě, ovládaném nacisty, byli také lidé, kteří nechtěli transport zažít. Příkladem může být paní Blumová, žena místopředsedy Židovské náboženské obce Lva Bluma, která se otráвила svítiplynem. Velké množství „rodin následovalo nepěkného příkladu paní Blumové.“¹⁸

Proroctví pana ředitele sirotčince se naplnilo. Všichni odešli do koncentračních táborů. Jindřich v pátek 13. listopadu 1942 dělal kopáče na stavbě železnice „ve valech města Terezína, z něhož chtěl udělat Adolf Eichman „lázně příjemného zapomenutí“ a kde nechal v šancích Ravelín XVII. stavět židovské inženýry plynové komory.“¹⁹ Z tohoto místa odjel Černý Pepe na východ a teta Magda v roce 1941 do Polska. Terezín tedy představoval jakousi „přestupní stanici“ na cestě do „komory zapomenutí“. Ten, kdo měl styky, si v tomto městě mohl zajistit slušný život. Svých kontaktů využil bohatý Vili Feld, díky čemuž tomu se měl lépe než Jindřich, jenž mu ve svých myšlenkách záviděl, a tisíce jiných. „Zařídil si mansandru. Našel patrně dost ochotných lidí, kteří mu sehnali pár tuctů a stěny z heraklitu. Neměl to jako v Praze, ale nebylo to špatné.“²⁰ Tajně získával od dvou dam plovací vestu napěchovanou zásobami. Pokud by ženy byly přistiženy, nejspíše by následoval trest za znečišťování rasy, neboť jedna z nich byla vysoká plavovláska s jemnou světlou pletí a velkýma modrýma očima. Při odhalení vesty naplněné zásobami se ukázal rozdíl mezi chováním českých a německých strážníků v Terezíně. Cigarety byly nejpevnější měnou ghetta a němečtí vojáci je prodávali a sankcemi vyřizovali svoji konkurenci. Naopak čeští vojáci se takto chovat odmítali, což je na této scéně patrné, neboť za neprozrazení cigarety nepřijali.

---

¹⁶ LUSTIG, Arnošt. *Můj známý Vili Feld*. 2., přeprac. vyd. Praha: Mladá fronta, 1961, s. 45.

¹⁷ Tamtéž, s. 43.

¹⁸ Tamtéž, s. 43.

¹⁹ Tamtéž, s. 46 – 47.

²⁰ Tamtéž, s. 52 – 53.

Čeští důstojníci si (stejně jako vězni) chtěli v těžkých podmínkách Terezína zachovat svoji důstojnost.

Viliho a Jindřicha transportovali do Osvětimi – Birkenau, obklopeného močály a lesy. Bylo to „*stotísicové město za ostnatými dráty, i s komíny, pecemi a početnou posádkou vybraných pořízku SS.*“²¹ Lidé po příjezdu stáli na rampě, kousek od pecí pokládaných za lázně s prádelnami, a čekali na doktora Mengeleho, jenž rozhodoval o tom, kdo bude žít a kdo zemře. Ty, které poslal vlevo, čekal život a ty, kteří šli vpravo, čekala smrt. Docházelo tak k nedobrovolnému rozdělování rodin. Přeživší poté čekala krutá dezinfekce, již vypravěč ukázal v Jindřichově představě na příchodu své babičky do tábora: „*Kdyby sem přišla, v prvním baráku by jí stáhli šaty a ostříhali vlasy. Stála by pak venku v krajkových přízových kalhotách, s tenkýma nohama jako dítě.*“²² Následně, po tomto obrovském ponížení, čekala na vězně těžká manuální práce, například nošení cihel pro I. G. Farben, a jídlo, přidělované pouze jednou denně.

Osvětim představovala svět plný nepochopitelných věcí, okamžiků a událostí. Na tomto místě si každý kladl otázku, co vlastně znamenají slova jako „spravedlnost“, „právo“, „trest“ nebo „vina“? Ani právo pouhého pousmání neměl každý, což je patrné v okamžiku, kdy se dvacetiletý kluk v uniformě SS zeptal Jindry, zda má hodinky a on si z rozmaru vysoukal lem rukávu a ukázal mu holé zápěstí. Oba se tomu smáli, a když se však ze zdvořilosti usmál také Vili, vyneslo mu to úder pěstí do nosu. Obraz absolutní totalitní nadvlády nad člověkem, při ztrátě jakýchkoliv pravidel normálního světa, zobrazil vypravěč při zápasu kopané, kdy vězňové koncentračního tábora měli hrát proti posádce SA a SS. Jindra i Vili byli vybráni německým důstojníkem. Už v desáté minutě zápasu Němci prohrávali i přes úmyslné fauly, zkopání brankáře a nakopnutí kotníku. Jindra podlehl zápalu hry až do takové míry, že dal gól, na rozdíl od Viliho, který takticky stál a nehýbal se z místa, protože si uvědomoval, že „*vyhrát znamená sebevraždu.*“²³ Znal zkazku „*o ukrajinském mužstvu kopané, které pustili SS z vězení na městské hřiště k zápasu s jedenáctkou posádky. Bachař jim ještě v celách řekl: když vyhrají, ve skutečnosti si vykopali hrob, protože budou bez pardonu viset. Vyhráli o branku; město jásalo; a viseli.*“²⁴ Nakonec vyhráli Němci pět dva. Po zápasu se vězni seřadili do dvojstupu a ti na kraji dostali po plechovce krvavé paštiky, a každý

---

²¹ LUSTIG, Arnošt. *Můj známý Vili Feld*. 2., přeprac. vyd. Praha: Mladá fronta, 1961, s. 55.

²² Tamtéž, s. 65.

²³ Tamtéž, s. 60.

²⁴ Tamtéž, s. 60.

třetí navíc i věku německého vojenského chleba. Jen zkopaný brankář nic nedostal. Důstojníci ho odvedli, v domnění cesty na ošetrovnu, do plynové komory. Volba vězňů určených do plynových komor často probíhala pod různými zamínkami, například vybírání spisovatelů pro zasedání Pen klubu v Curychu nebo matematiků a fyziků pro Lisabon. Lidé se dostávali do „komory zapomenutí“ i na základě selekcí, kterou vypravěč zachytil v Osvětimi.

Při selekci vězni vytvořili pět řad za sebou před svým barákem. Jindřich stál za Vilim, po jehož boku stál jeho vídeňský bratranec, a pan Lev Blum a Ervín. Teď *„byli všichni jen kandidáty mezi vítr; jako by nebylo žádného života předtím.“*²⁵ Vídeňský bratranec na sebe upozorňoval modlením a v očích mu seděla prosba, aby ho někdo pustil dozadu a žadonivě říkal: *„Kdybych byl oholený, je mi to jedno.“*²⁶ Vepředu nechtěl stát nikdo, pokud tam nemusel. Stáli a čekali už od úsvitu dobrých šest hodin s jedinou utkvělou myšlenkou, buď, anebo. Tuto selekci měli na starosti dva Němci, tváříci se lhostejně. Byla to pro ně denní služba a každá kázeňská povinnost je obtěžovala. Venku na silnici čekaly nákladní automobily s korbami, potaženými plachtami, jejichž vojenští „šoféři“ spali nebo kouřili a nudili se. Menší Němec si srovnával čísla v papírech s těmi, která byla vytetována na předloktích. *„Muselo mu to souhlasit. Zdejší vojenští páni byli přísní na pořádek. Ve skladech i v pecích. Větší Němec, který vybíral, házel věčně pohledy: na tvář, na svaly v ramenou, na celkový postoj. Někdy se zeptal, má-li někdo křečové žíly, ale většinou stačil odborným pohledem odhadnout ve zlomku vteřiny všechno: kdo je škvařivý, hořlavý, kdo musí vyschnout a naopak. Jeho skelné oči hovořily stručně: vzít, spálit, odložit, schovat. Vzít, nechat být. A znovu. Stále totéž a stále nanovo.“*²⁷ Po skončení selekce oba Němci odváděli svou „kořist“ beze spěchu k nákladákům. Řidiči se mezitím probudili nebo dokouřili a nastartovali motory. Za posledním nastupujícím spadla plachta a automobily klidně odjely asi patnáctikilometrovou rychlostí.

Během toho, co němečtí vojáci vybírali osoby do „komory zapomenutí“, vypravěč vyobrazil psychický stav vězňů. Ve vytvořené atmosféře strachu a bezmoci nad svým životem vznikala u nich touha po vlastní smrti. Ta je patrna v okamžiku Jindřichovy vnitřní promluvy během několikahodinové selekce, v níž vyjadřuje touhu

---

²⁵ LUSTIG, Arnošt. *Můj známý Vili Feld*. 2., přeprac. vyd. Praha: Mladá fronta, 1961, s. 55.

²⁶ Tamtéž, s. 55.

²⁷ Tamtéž, s. 64.

po tom, aby německý výběrčí ukázal na něj. V tomto okamžiku už se nebál, přestoupil mez strachu, mohl bezstarostně umřít, nikdo by nebyl jeho pozůstalým a pro nikoho by nebyl drahým zesnulým. Začal prožívat svoji vlastní smrt zaživa. Představoval si, jak do jeho těla proniká otravný plyn, cyklon B: „*Prve jsem ho vdechoval ústy, jakkoli dlouho jsem se bránil je otevřít. A viděl jsem padat nahé muže a strace a ženy a děti, a stále jsem si držel nos, abych nemohl dýchat a bránil jsem se pohledu nad sebe, odkud šel ze sprch neviditelný dech plynu místo vody a kde na otvorech kropiček seděl život, docela poslední život, který jsme mohli zaznamenat. A pak se mi roztrhly plíce tím jediným vdechnutím, které mě naplnilo a donutilo vyvalit oči z důlků a všeho se vzdát.*“²⁸ Napětí, jež selekci doprovázelo, se prolomilo ve chvíli, kdy výběrčí kývl na příbuzného Viliho Felda, avšak ten z řady nechtěl nevystoupit. Pro Jindřicha a ostatní vězně vysvitla naděje života. V dané chvíli se v Jindřichových myšlenkách projevila lhostejnost k osudu ostatních: „*Tak proboha, ať bratránek Vili Felda trochu spěchá! Ať to nezdržuje a chvátá proměnit se v palivo do pecí. Je to drahý provoz: nafta, plyn, elektřina. Ať si nevymýšlí pitomé výmluvy se žiletkami, sebere se a jde!*“²⁹

V září po válce byl „*v módě Karel Marx.*“³⁰ Někteří přeživší z koncentračního tábora se léčili v dobročinných táborech, kde jim cpali „*do pupků olejovky z Portugalska a pomerančovou šťávu z Kalifornie.*“³¹ Poté se ubytovali do různých domovů, navštěvovali večerní školy a v poválečném světě se snažili najít smysl svého života. Přesně to zažíval Jindřich se svojí novou dívkou Kůstkou, která bydlela v Dívčím domově v Lublaňské ulici. Jindra bydlel v Ywce, někdejší Domovu katolických dívek, kde se teď nacházel útulek repatriantů. Existovaly i osoby, které se po zažitých hrůzách z nacistického vězení ihned pustily do budování vysoké životní úrovně. Mezi ně patřil Vili Feld. Zařídil si už útulnou garsoniéru ve Štěpánské ulici a na sobě měl opět exkluzivní oblečení: „*tetinové střevíce, hedvábnou košili, hladkou fialovou kravatu, rukavice a přes ruku trenčkot – rub i líc k použití, jak kdyby nikdy nebyla válka.*“³² „*Prodával hedvábné záclony a korková linolea na Národní třídě poblíž obchodního domu Perla, kdysi Ara, pan Amschelberg a bratři.*“³³ Získal dědictví po zemřelém bratranci a sestřenici z Vídně. Během války mu zahynulo šedesát osm

---

²⁸ LUSTIG, Arnošt. *Můj známý Vili Feld. 2.*, přeprac. vyd. Praha: Mladá fronta, 1961, s. 68-69.

²⁹ Tamtéž, s. 67.

³⁰ Tamtéž, s. 72

³¹ Tamtéž, s. 76.

³² Tamtéž, s. 72.

³³ Tamtéž, s. 72.

příbuzných a postupně pro ně reklamoval válečné škody. Vili si chtěl zajistit obživu i tím, že by z Jindřicha, na úkor jeho přání o vysněné práci fotoreportéra, udělal řezníka se slovy: „*kdyby byl řezníkem, máme párky*.“³⁴ Považoval řeznictví za „vlak k solidnímu postavení“ a podle něho ten, kdo chtěl někam dojet, musel včas nasednout. Tehdy vycítil, že lidé vyhladověli, a proto budou dlouho dobu při chuti.

Čtyři roky po válce, v roce 1949, se ti, co přežili koncentrační tábor, snažili zapomenout na Německo, jakoby pro ně nikdy neexistovalo. Jenže stačilo, aby si vzpomněli na nějakého známého, který nepřežil nacistické hrůzy, jako Jindřich na mrtvého Egona Lewita, a „staré“ Německo ožilo. Ještě po několika letech umírali lidé na zažitá utrpení z války. Po těchto hrůzách by si však zasloužili „*za to peklo mít se padesát let jako v ráji*.“³⁵ Za socialismu lidé získávali práci, v níž nalézali své sebeuplatnění. Díky tomu se Jindřich stal fotoreportérem týdeníku *My přijdem* a jeho žena Kůstka získala práci lepičky a pomocné dělnice v ozdobnické dílně. Redakce umožnila Jindřovi vycestovat na tiskovou legitimaci nové lodní společnosti s názvem *Šťastná cesta do Říma*, aby pořídil fotografie. Čeští komunisté v italské metropoli nebyli vítáni a lidé se jich tam báli, což dokazovalo bojácné chování italské bytné Viliho Felda, jíž se pak zdály strašidelné sny o komunistech, které zapomněla nahlásit na policii. Řím, „*hemživé, hlučné, ukřičené hlavní město jižní země s temperamentem*“,³⁶ se stal útočištěm českých emigrantů, tedy Viliho Felda. Zde se Jindřich opět setkal s Vilim a prostřednictvím jeho života poznal svět člověka v emigrantství.

Vypravěč se v próze zaměřil na těžký život emigranta, poznamenaného životem z koncentračního tábora, jehož existenci v cizí vlasti provázela řada trápení. Zažíval pocity naprostého osamění, protože podruhé ztratil svoji rodinu a svůj domov, jako tomu bylo za druhé světové války kvůli židovskému původu. O tom svědčila Viliho touha po tom, aby Jindřich v Praze vyhledal jeho snoubenku a sdělil jí o něm informace. Rovněž propadal zoufalství, které se projevovalo otloukáním hlavy o plechovou reklamu, protože v Itálii nedokázal najít smysl svého života, což popsal Vili slovy: „*Nemá to význam, že ano?*“ *vybuchl. „Ale co ho má? Nikdy jsme se na to nemuseli ptát! Pak byla válka. Dobrá. Ale teď není válka. Co to je, ke všem čertům, ten náš život,*

---

³⁴ LUSTIG, Arnošt. *Můj známý Vili Feld. 2.*, přeprac. vyd. Praha: Mladá fronta, 1961, s. 73.

³⁵ Tamtéž, s. 81.

³⁶ Tamtéž, s. 81.

lidské poslání, ty pitomé věčné pravdy? Kde je to „moje místo“? Nebo kde všude není? Nakašlat na všechno? Ano? Ne? Žít?“³⁷ „Představoval jsem si to jinak. Itálie ano; ale jen jako turista.“³⁸ Vili nechtěl přijmout Itálii za svůj domov, neboť ten byl vždy v Československu, kde však ale nemohl z politických důvodů žít. Zažíval pocity společenského vykořenění jak doma, tak v cizině. Do Čech se vrátil poté, co jeho snoubenka navštívila jistého vlivného člověka. Ale po vlastní uvážení, „tak řečeným šupem“,³⁹ odjížděl, neboť přiletěl bez víza a bez státního občanství. Na základě Jindřichových rad z Itálie věděl, jaký život by ho zde čekal. Návrat domů by pro něj znamenal strávit nějaký čas v dolech nebo kamenolomech, kde by dostal školení o tom, po čem toužila dělnická třída. Takový život si ale nepřál, ale zároveň si však uvědomoval, že už nechce žít v cizině. Rozhodl se tedy spáchat sebevraždu tím, že jakoby zakopl a spadl na betonovou plochu letiště z pojízdných schůdků u letadla. Díky tomu mohl zůstat v Čechách. Léčil se v nejlepším českém sanatoriu a přibližně za rok odplul do Sydney. Ani po návratu do Čech, do své domoviny, nenalezl význam své existence, a tak se ho opět vydal hledat do ciziny, i když „krátce nato vyhlásil prezident republiky všeobecnou amnestii.“⁴⁰ Nikde se na světě nemohl zbavit zažitých hrůz z koncentračního tábora, které poznamenaly jeho život, stejně jako život Jindřichův a všech lidí, kteří zažili nacismus z jeho neukrutnější stránky. Vypravěč na to poukázal prostřednictvím Jindřichova vnitřního hlasu o tom, že si „prošel představou časů, jimiž jsme dotčeni podnes a jimiž budeme poznamenáni do smrti, jako vypáleným znamením hanby a cti, v nichž jsme se pohybovali v hadrech i prvotřídních šatech, jak kdo a jak kde a jak kdo s kým a proti komu.“⁴¹ Žádný člověk nikdy a nikde na světě neuteče před svou minulostí.

U všeho, co se stalo Vilimu, byl vždycky Jindřich. Právě Jindřichovu postavu vypravěč vylíčil jako osobu, která poznala všechny nabízené možnosti společnosti po válce a příkoří lidí, již se postavili proti socialistickému režimu. Snažil se vždy působit dojmem, že si s ničím moc neláme hlavu, ale opak byl skutečností. Neustále ho provázely myšlenky na tragický osud Viliho Felda, i když zažíval uspokojivou radost z toho, že se v mládí nenechal strhnout svými nadějemi a vášněmi, nepodlehł nabízeným možnostem, tužbě po hromadění majetku a dobrém místě, jako Vili.

---

³⁷ LUSTIG, Arnošt. *Můj známý Vili Feld. 2.*, přeprac. vyd. Praha: Mladá fronta, 1961, s. 91.

³⁸ Tamtéž, s. 81.

³⁹ Tamtéž, s. 111.

⁴⁰ Tamtéž, s. 117.

⁴¹ Tamtéž, s. 103.

Nepoddal se tomu z lásky a ze strachu, že by přišel o svoji milovanou ženu Kůstku, která mu přivedla na svět syna. Díky tomu se sice vyhnul životu v cizí zemi, ale neunikl výčítkám svého svědomí za nesplněný slib o vyhledání snoubenky Viliho Felda. Před nimi se nedalo nikam utéct. Často si na příslib vzpomenu z ničeho nic, provázal ho i v noci, a pak se neustále ptal sám sebe: „*Proč mi táhnou tyhle bezvýznamné, dávno prošlé záležitosti hlavou, až k nedostižnému ránu?*“⁴² Během svého života poznal, „*že svět, život, lidské hodnoty a lidé sami jsou nejzpreházenější, nejzmatenější a nejosamělejší, co vůbec může být.*“⁴³

3.2. Analogie fikčního světa Jindřicha Krause s historickými událostmi

Arnošt Lustig ve své próze *Můj známý Vili Feld* vykreslil vliv nacistické ideologie na osoby židovského původu - od jejich vyloučení ze společnosti až po život v koncentračních táborech - a vliv socialistického systému na existenci lidí. Vypravěč, kromě vypravování fikčního příběhu o vztahu dvou naprosto odlišných osob, reflektuje i dobové události, které můžeme porovnat s teorií totalitarismu od Hannah Arendtové.

Již na počátku prózy vypravěč ukazoval nacistickou propagandu a dopad její rasové diskriminace na tehdejší současnou společnost ovládanou ideologií, ale především na oficiální nepřátele režimu, tj. na Židy. Neboť nacismus vyhrožoval „*životem v rozporu s věčnými zákony přírody a života, jakýmsi nenapravitelným a mysteriózním upadáním jejich krve,*“⁴⁴ jak uvedla Arendtová. Nacistická propaganda představila Žida jako předchůdce germánského pána světa a přesvědčovala masy, že národy, které prohlédly a porazily Žida jako první, zaujmou jeho místo v ovládnutí světa. „*Blud o již existujícím ovládnutí světa Židy tvořil základ pro iluzi o jeho budoucím ovládnutí Germány.*“⁴⁵ Představa Žida jako vtělení zla existovala už ve středověku, ale lži o světovém židovském spiknutí kolovaly až od Dreyfusovy aféry.⁴⁶

---

⁴² LUSTIG, Arnošt. *Můj známý Vili Feld*. 2., přeprac. vyd. Praha: Mladá fronta, 1961, s. 10.

⁴³ Tamtéž, s. 100.

⁴⁴ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 478.

⁴⁵ Tamtéž, s. 496.

⁴⁶ Politický skandál, který se odehrál na konci roku 1894. Alfred Dreyfus, židovský důstojník francouzského generálního štábu, byl nepravdivě obviněn a odsouzen za špionáž pro Německo k doživotnímu vyhnanství na Ďábelských ostrovech.

Obdobné vidění nacistické propagandy, tak jak ho představuje Lustigův vypravěč, můžeme vysledovat i v knize H. Arendtové o tom, že nacisté postavili židovskou otázku do středu své propagandy takovým způsobem, že antisemitismus už nebyl věcí názorů na lidi odlišné od většiny či věcí národně politických zájmů a přesvědčení, nýbrž věcí, která se dotýkala každého jednotlivce v jeho osobní existenci. Ten, kdo chtěl být občanem organizované struktury třetí říše, musel prokázat nežidovský původ. Pro ty, kdo neprokázali nežidovský původ, to znamenalo odchod do koncentračního tábora. Právě tyto odchody, které nastínil vypravěč velmi autenticky, se nejprve týkaly dobročinných ústavů, starobinců a sirotčinců. Doba odchodu do transportu se určovala podle „množství židovské krve v těle“. Nejdříve odcházeli plnohodnotní Židé, následně poloviční Židé, a pak ti, jež měli vzdálenější příbuzné židovského původu.

Cílem totalitního režimu bylo získat totalitní nadvládu, která byla možná pouze tehdy, když se každá osoba dala redukovat na jakýsi identický soubor naprosto neproměnných reakcí za účelem vytvořit něco, jakýsi lidský druh, s jediným požadavkem, a to zachování druhu. Tohoto cíle se dosahovalo ideologickou indoktrinací elitních útvarů a absolutním terorem v koncentračních táborech. Arendtová rozlišovala tři fáze k totalitní nadvládě, které se postupně objevovaly i v analyzované Lustigově próze.

Prvním krokem k totalitní nadvládě bylo zabití právní osoby v člověku, což se uskutečňovalo dvěma způsoby. Na jedné straně se toho mohlo docílit tím, že se daná skupina lidí postavila mimo ochranu zákona, čímž se staly osoby s židovským původem. Druhou možností bylo postavit koncentrační tábor mimo klasický trestní systém s výběrem vězňů mimo obvyklé justiční postupy, tj. podle rodokmenu. Napomáhaly tomu i vytvořené okolnosti, kdy totalitní vláda dbala na to, aby určité osoby soustředěvané v táborech byly zbaveny schopnosti normálních aktivit v každodenním životě. „*To znamená, že – řečeno slovy propagandy – je používána „ochranná vazba“ jako „předběžné policejní opatření“, totiž právě opatření, která lidi připraví o schopnost jednat.*“⁴⁷ Židé tak postupně ztráceli svoje zákonná práva, svůj vliv a omezil se jejich veřejný život. Tato opatření vypravěč zprostředkoval prostřednictvím nepřístupnosti veřejných míst, nošením hvězdy na oděvu či ztrátou zaměstnání.

---

⁴⁷ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 605.

Druhým krokem se stalo zavraždění morální osoby. Podle Arendtové koncentrační tábory vytvořily anonymitu smrti, znemožnily možnost zjistit, je-li nějaký vězeň živ nebo mrtev, a tím zabránily zármutku a vzpomínkám nad zemřelými osobami. „*Oloupily smrt o její význam konce naplněného života. V určitém smyslu odebraly jedinci vlastní smrt a dokázaly, že napříště nic nepatří jemu a on nepatří nikomu,*“⁴⁸ což se ukázalo na základě třídění doktora Mengeleho, který měl ve svých rukou život každého příchozího do tábora. Jen on určoval, zda dotyčná osoba ihned zemře či nezemře. A následně vypravěč tuto moc nad lidskými životy projevil i u německých vojáků, kteří měli na starost selekci v Osvětimi.

Po usmrcení morální a právní osoby následovalo zničení individuality, poslední stupeň k vytvoření „živých mrtvol“. „*Neboť zničit individualitu znamená zničit spontaneitu, sílu člověka začít z vlastních zdrojů něco nového, něco, co nelze vysvětlit jen na základě reakcí na prostředí a události.*“⁴⁹ Jedinečnost lidské osobnosti se ničila mnohými způsoby. Vypravěč v próze zobrazil ničení lidské individuality oholením hlavy Jindřichovy babičky, vytetováním čísel na předloktích, což se násobí i postupným ničením fyzickým – např. přidělením těžké manuální práce nebo přidělem jednoho jídla za den. Kromě toho se na tom podílely i hrůzné podmínky v transportech do táborů, kde se do dobytčích vagónů se namačkaly stovky lidských bytostí, groteskní táborové oblečení či nepředstavitelné trýznění, dávkované tak, aby nebylo ihned smrtící. Cílem všech těchto metod nebylo zabít lidského těla, ale zánik lidské osobnosti.

Z vězňů se stávaly podle Arendtové živé mrtvoly, „příšerné loutky s lidskými tvářemi“, které nedělaly nic než to, že reagovaly s naprostou spolehlivostí, i když šly na vlastní smrt. Každodenní teror, zažité hrůzné a degradující zkušenosti je neúprosně paralyzovaly do stavu „trpělivých a nestěžujících si zvířat“, která se nezmohla na nic, co nebylo pouhou reakcí. Po nesmírných ukrutnostech se vyhlazování jeví jako naprosto normální opatření. Přesně takové chování zajatců znázornil vypravěč při probíhající selekci v Osvětimi, kde každý, na kterého německý výběrčí ukázal, odcházel na smrt bez jakéhokoliv vzdoru či náznaku protestu. Odchod do plynových komor brali ostatní přeživší jako běžnou a samozřejmou věc. „*Život v koncentračních táborech nelze k ničemu přirovnat. Představitost nikdy nemůže plně obsáhnout jeho hrůzu prostě už z toho důvodu, že tato hrůza stojí vně život a smrti. Zprávy jej nikdy nemohou plně*

⁴⁸ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 611.

⁴⁹ Tamtéž, s. 614.

*postihnout prostě už proto, že přežívající se vrací do světa živých, což mu znemožňuje naplno věřit ve své vlastní minulé zkušenosti.*⁵⁰

Úkolem táborů nebylo jen získat totální nadvládu, vyhlazovat lidi a ponižovat lidské bytosti, „*nýbrž také sloužit děsnému experimentu s cílem odstranit za vědecky kontrolovaných podmínek samotnou spontánnost jako projev lidského chování a přeměnit lidskou bytost na pouhou věc, na něco, co ani zvířata nejsou.*“⁵¹ K odstranění spontánnosti nedocházelo jen u vězňů, ale i u německých vojáků, což se v próze vykreslilo při probíhající selekci, která ukázala bezemocionální a lhostejný přístup německých důstojníků. Projevovali se přesně tak, jak Arendtová popisovala příslušníky SS, kteří se zaměřovali na chladnou a systematickou destrukci lidských těl za účelem zničit lidskou důstojnost, zejména nekonečným vyhýbáním či odsouváním smrti. Tábory představovaly „*výcvikové prostory, v nichž zcela normální lidé byli cvičeni na plně kvalifikované příslušníky SS,*“⁵² elitu speciálně cvičenou na vraždění. Zároveň dokazovali, že lidské „psyché“ se dokázalo zničit i bez destrukce fyzického těla, k čemuž docházelo u zajatců. Konečným výsledkem v každém případě byli lidé bez života, „*tj. lidé, jimž se už nedá psychologicky rozumět, jejichž návrat do lidského, psychologicky či jinak srozumitelného světa se silně podobá vzkříšení Lazara.*“⁵³

Po skončení nacistického totalitního systému nastala bolševizace osvobozených států střední a východní Evropy. Lidé v Československu přijali sovětskou propagandu, ideologii, která hlásala, že samotní jedinci jsou bezbranní a nemají žádnou šanci na přežití bez nějaké vnější ochrany. Tuto ochranu zajišťovalo největší impérium v Evropě a osvoboditel od nacismu, Sovětský svaz. Arendtová charakterizovala nacismus a bolševismus jako varianty totalitarismu. Opět v českých zemích vládla propaganda totalitního režimu, tentokrát komunistická, a nastalo nové označení oficiálních nepřátel režimu, tj. bývalá buržoazie. V próze vypravěč zmiňoval i existenci lágrů v padesátých letech dvacátého století, kam byli odsouzeni odpůrci režimu, které měly některé shodné rysy s koncentračními tábory.

---

⁵⁰ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 600.

⁵¹ Tamtéž, s. 593.

⁵² Tamtéž, s. 613.

⁵³ Tamtéž, s. 596.

4. Dita Saxová

Novela Dita Saxová vyšla poprvé v Československu v roce 1962. Při své interpretaci jsem se opírala o vydání z tohoto roku. Pro Arnošta Lustiga to nebyla jen stvořená postava, naopak byla dívkou, která skutečně žila. Sám autor v jednom ze svých rozhovorů vysvětloval, proč se skutečná Dita Saxová stala jeho hrdinkou: *„Byla to krásná osmnáctiletá dívka, kterou jsme všichni v Praze na Starém městě znali, obdivovali ji a kamarádili se s ní. Vysoká plavovláska, modrooká Židovka, velice krásná, vypadala už dospělá. Přežila tři roky války, neznásilnili jí, z tábora se vrátila neporušena. Usmívala se, jak se někdy dívky usmívají tajemným a slibujícím úsměvem, takže jsme si mysleli, že je šťastná. Ve skutečnosti přišla o oba rodiče, tety, strýce, známé, přežila vyčerpaná, ale nedala to na sobě znát. Mír jí nedal, co čekala. A jednoho dne se zabila. Šok z její smrti mě přiměl ptát se po jejím osudu a shledal jsem, co shledávají všichni lidé o svých blízkých, že neznáme dobře ani sebe, natož ty druhé. Výsledek šoku a hledání odpovědí na otázku, proč se zabije mladý člověk, zdánlivě šťastný člověk, je moje knížka.“*⁵⁴

Arnošt Lustig se neinspiroval jen skutečnou dívkou, ale do postavy vložil i část svých vlastních zážitků. Sám patřil mezi velké množství mladých lidí, kteří se po válce ocitli ve složitém životním období. Mnoho z nich ztratilo své příbuzné a blízké a bezradně nevěděli, co si počít dál se svým životem.

4. 1. Fikční svět Dity Saxové

Arnošt Lustig vytvořil fikční příběh židovské dívky, Dity Saxové, jež zažila nejkruťnější stránku nacismu, tedy život v koncentračním táboře. Po návratu mezi „živé“ se snažila nalézt v mírovém poválečném světě smysl své existence v nabízených možnostech socialistické společnosti.

V poválečném světě se většina dospívajících, zatížených hrůznými zážitky z nacistické války, cítila velice osaměle. Zažívali pocity nejistoty a obavy

---

⁵⁴ LUSTIG, Arnošt a Miroslav KOUBA. Dobrý den, pane Lustig: myšlenky o životě. 1. vyd. Praha: Aequitas, 1999, s. 115.

ze své budoucnosti. Toužili především po duševní vyrovnanosti a domově. Jejich životní situaci vystihla slova v dopise Ericha Munka: „*Vím, Dito Saxová, vím. Víc, než kdokoli jiný, trpěla a trpí nemocí nedůvěry a osamění hrstka lidí, kteří se vrátili z války příliš mladí, než aby mohli být ponecháni jen sami sobě, a příliš vyspělí, než aby někomu dovolili, aby se o ně staral.*“⁵⁵ Vypravěč v próze největší osamocenost a životní nevyrovnanost zachytil právě u postavy Dity Saxové.

Dita Saxová představovala osobu, která se jako jediná ze své rodiny vrátila z koncentračního tábora. Po válce bydlela v pražském Domově dívek v Lublaňské ulici 53 spolu s ostatními děvčaty, co přežily válku. Domov vedli manželé Isabella a Lev Goldblattovi, jejichž tři synové zemřeli ve válce. Dita obývala pokoj číslo 16 spolu s navracenou emigrantkou z Anglie Brittou Mannerheimovou, zvanou bohorodičkou, a Lízou Vágnerovou. Ve vedlejším pokoji číslo 15 byla Linda Huppertová se svou pověstí „trependy“ a Antonie Blauová, přezdívaná mumie, jež viděla v Dítě staršího sourozence.

Dospívající, přeživší válku a její úskalí, se snažili v mírovém světě pracovat a vzdělávat se jako ostatní lidé. Vypravěč na to poukázal u všech dívek, nejvíce však u Dity Saxové. Linda Huppertová byla učednicí u dámské krejčovské, Líza Vágnerová pracovala u pana Viléma Traubmana, komisionáře s hovězími dobytky, a nejmladší Tonička Blauová studovala školu. Dita pracovala v archivu Židovské obce, ale tato práce ji nenaplňovala, nerada pracovala se starými knihami a listinami. „*Byla by ráda kreslila, i když sama o sobě prohlašovala, že k tomu má spíš náklonnost než nadání.*“⁵⁶ Svou absenci v práci omlouvala tím, že navštěvuje jazykové kurzy. Rovněž začala studovat na Škole užitych umění, kde vyučoval sympatizant komunismu Erich Munk, který jí ujišťoval, že nic z toho, co se naučí, se neztratí. „*Horlivost, s jakou chodila do školy na podzim, nebyla jen záminka, jak opustit zaprášený archiv náboženské obce, se však nadobro vypařila. Přišlo jí líto, že se do ledasčeho dovedla pustit s takovou odhodlaností a pak zradit sama sebe, jako by předtím žádnou takovou chuť neměla.*“⁵⁷ Zameškávala vyučování bez sebemenších výčitek. Udavačka o ní napsala oznámení, „*že šla do školy beztak jen proto, aby nemusela nic kloudného*

---

⁵⁵ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 210.

⁵⁶ Tamtéž, s. 19.

⁵⁷ Tamtéž, s. 23.

*dělat, a že je příživník.*⁵⁸ Mezi spolužáky si připadala nesvá, jako cizinec mezi dobrými lidmi. Všichni byli zakotvení a vyrovnaní, což ji děsilo, ale zároveň jí vadil i jejich soucit nebo odlišné životní zkušenosti. Nenacházela u nich tolik potřebné porozumění. Raději zůstávala ve svém pokoji, kde si pouštěla desky na příručním odřeném zánovním gramofonu, pořízeného z jednorázové podpory od Repatriačního úřadu. Přehrávala na něm desky, svoje, půjčené od doktora Fitze a výhodně koupené Munkem. Vždy po zaposlouchání do písni se *„míjela chvíle za chvílí, s hudbou a beze spěchu, jako by se to všechno, věci, lidé, hudba a očekávání vlínalo do nějakého známého i neznámého mlhavého světa. Bylo to jen její, mimo školu, kde byl život podroben startovací čáře, na níž se čeká na povel vyrazit, mimo třídy Ericha Munka, který mluvil v jednom kuse o právech dělníků a zúčtování.*⁵⁹ Kromě poslouchání hudby měla také ráda inzeráty v žurnálu a ve Věstníku. *„Snad proto, že jako gramofon zastával v jejím životě úlohu zábavy, dostatku, mohla se z inzerátů zásobit zbožím, nabízeným s neokázalou strohostí bohatých.*⁶⁰

Vypravěč vylíčil, že lidé po zažitých hrůzách toužili v poválečném světě najít něco, co by jim připomínalo ztracený domov a rodinu. Komunista Munk v Dítě viděl svoji dceru Soňu, jež zemřela jako jeho žena Ruth. Možná proto se k ní choval vstřícně a pomáhal jí nejen finančně, ale i půjčováním knih. Dita zase hledala hmotné pozůstatky po svých rodičích. Z prodané prádelny jejich rodičů udělal podnikavý domovník prozatímní byt a jejich dveře nechal zazdíť. Často vzpomínala na pracovité rodiče, kteří snili o tom, že si jednou pořídí velký bílý dům, kde si bude Dita žít jako královna. Její otec Josef Sax se vyučil *„na stará kolena svrškařem, aby nenechal ani za války dceru s klasickým vzděláním v bryndě; aneb matka, s oteklýma červenýma rukama z chemikálií, barev a páry, jen aby jejich dcera mohla dochodit třídu gymnasia a nekazila si – všemu navzdory – budoucí život špínou z cizích spodních kalhot.*⁶¹ Přáli si, aby jejich Dita nikdy nemusela pracovat manuálně nebo se dřít těžkou prací. Po nich ale mohla zdědit jen *„křestní list, strach z minulosti i budoucnosti a touhu mít se dobře, i když dost dobře nevěděla – právě tak jako otec a matka – jak.*⁶² Nakonec získala nečekané dědictví po svém strýci od neznámého muže. Muž několik let schovával jeho zlaté zubní fólie, ale s nastupující totalitní společností si uvědomoval následky, jež by

⁵⁸ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 10.

⁵⁹ Tamtéž, s. 24.

⁶⁰ Tamtéž, s. 109.

⁶¹ Tamtéž, s. 75.

⁶² Tamtéž, s. 27.

mohl způsobit nález zlata, což se projevilo v jeho slovech: „Ty věci potřebujete a nesnesl bych vědomí, že jsem se zpronevěřil. Je to můj jediný nevyřízený účet z té doby. Mám nastoupit do státní služby. Nechtěl bych se dostat v budoucnosti do nějaké patálie. Můžete si patrně sama představit, co jsme riskovali; tehdy se střílelo daleko méně. Tady je polovina. S tímhle zubním zlatem můžete naložit, jak sama uznáte za vhodné. [...] Pokud byste to chtěla uložit jako vklad, vezme to každá banka. Proměnit je můžete i u klenotníka, ale patrně si poradíte sama.“⁶³ Fólie, místo očekávaného pocitu štěstí, u Dity obnovily bolestivé vzpomínky na okamžik, kdy se jí strýc naposledy ozval. Bylo to asi v září 1944, když dostala jeho lístek z Terezína, odkud na podzim toho roku „přijela s matkou do Březinek a dověděly se, co se stalo se strýcem. Po koupeli stála s matkou nahá před německým vojákem, který dohlížel na rozdělení prádla. Měl krásné vysoké jezdecké boty z leštěné hovězí kůže a světle zelenou košili. Díval se na obě, jako by ještě něco chtěl; vzápětí matku vyřadil pohybem ruky. Věděly, co to znamenalo. Klekla si před vojákem a prosila za matku. Měl oči prázdného člověka, ale všechnu moc světa, život i smrt v jediném slovu. Kopl do ní, plivl jí do tváře a znovu ukázal matce pohledem, kam má jít. Ležela celou tu dobu na zemi, pošlapaná a zablácená; viděla jen jeho holinky.“⁶⁴ I ty nejnepodstatnější věci vyvolávaly vzpomínky na nacismus a prolínaly se s přítomností. Vypravěč to v novele ukázal i v okamžiku, kdy ve Věstníku bylo tučnými písmeny psáno oznámení o štěnicích: „Štěnice a hmyz se zárodky vyhubí kyanovodíkem (Cyklónem B) se zárukou Depura, úř. konc. dezinf. ústav, Praha XII, Balbínova 16 – Telefon 295-24, 966-18.“⁶⁵ Lidé se zkušeností z koncentračního tábora reagovali na oznámení slovy: „Jak tam dali pěkně do závorky, že kyanovodík je Cyklón B, abychom pěkně věděli, oč jde a jak je to spolehlivé. V Německu, tam už říkají Uragan, ale my se ještě držíme starých spolehlivých názvů.“⁶⁶ Inzerát dokazoval, že ve vědomí společnosti bylo stále přítomno antisemitské smýšlení. Dále to dosvědčovala i slova hostinského, „všichni židé se chtějí mít dobře,“⁶⁷ nebo Dityny promluvy, kupříkladu: „Židé si udělají ideologii ze všeho.“⁶⁸

Dita měla, jakožto každý dospívající, jen pramalou zkušenost se slovem „dědictví“. Po získání zděděných fólií padla do rozpaků. O dědictví neměla tušení a ani nevěděla,

---

⁶³ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 29.

⁶⁴ Tamtéž., s. 30-31.

⁶⁵ Tamtéž., s. 40.

⁶⁶ Tamtéž., s. 41.

⁶⁷ Tamtéž., s. 28.

⁶⁸ Tamtéž., s. 104.

k čemu byly fólie dobré. I přes veškerou vděčnost za odevzdání se jí stalo získání zlata nepříjemné. „*Zlaté fólie, místo aby ji dodaly sebevědomí, na něčem ztratily. Ale zároveň zavrhl nápad se s tím někomu svěřit.*“⁶⁹ Ještě čtyři týdny po získání zlata pochybovala o tom, zda si ho má ponechat. Trvalo, než si zvykla na skutečnost, že je jen její, ale stále však nevěděla co s ním. Nabízelo se tisíc možností. „*Mohla se zásobit tím, po čem nejvíce toužila; jenže to všechno se smršlo a náhle to bylo neurčité a palčivé a za znovu dráždivě jednoduché. Kabát, hedvábné šaty, nebo krásnou ozdobu. A také by se asi styděla mít hojnost toho, čeho se druhým nedostávalo a u čeho ani nebyla naděje, že by to brzy dohonili.*“⁷⁰ Nakonec vytušila i další možnost, prodat fólie a pořídit si za ně něco na sebe a doplnit spíž, vyrobenou z bedny továrny Phillips pro potřeby celého pokoje čísla 16. „*Připadalo jí daleko správnější zbavit se zlata a chtít ulovit všechny přednosti ze stejných sítí jako celá Lublaňská.*“⁷¹ Přála si, aby takové dědictví potkalo všechny slušné lidi, a proto věnovala Toničce Blauové dva blyštivé plátky. Nechtěla nic, čím by se mohla odlišovat od ostatních. Vlastnictví zlata by ji mohlo vyloučit ze společnosti stejně tak, jako kdysi její židovský rodokmen. Vzpomněla si na novinový článek „*o nutnosti vyvlastnění velkých továren, hutí a dolů jako o stěžejní spravedlnosti této doby.*“⁷² Pochopila, že s fóliemi „*nemohla být ani na okamžik pokládána za součást tohoto světa.*“⁷³ Vlastnictví zlata si nikdy nepřipustila, ani u pultu v klenotnictví, kde si za to pořizovala náramek, na který si nechala vyrýt svoje úsloví: „*D. S. 21. III. 1947. – Život není to, co chceme, ale to co máme.*“⁷⁴ Věděla, že má na dědictví plné právo, i když o něm neměla písemné potvrzení. Prodej zlata pro ni představoval určitý únik. Uvědomovala si to, ale ani v duchu se ho nedokázala zastavit. Poté, co se zbavila fólií, se cítila volná. Zlatý náramek přinášel Ditě radost, ale zároveň jí tížil, zejména když ho měla na svém zápěstí. Tehdy pociťovala, jak se stává středem pozornosti u některých lidí. Nedokázala se zbavit pocitu, že ji náramek odlišuje jako její původ v době ovládané nacisty.

Vypravěč u lidí stížených válkou zachytil i touhu po lásce. Líza Vágnerová plánovala svatbu se stárnoucím účetním Maxmiliánem Gotlobbem, Britta Mannerheimová chystala odjezd do Anglie za svým snoubencem, Linda Huppertová,

---

⁶⁹ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 63.

⁷⁰ Tamtéž, s. 65.

⁷¹ Tamtéž, s. 72.

⁷² Tamtéž, s. 73

⁷³ Tamtéž, s. 76.

⁷⁴ Tamtéž, s. 77.

se snažila získat Alfreda Neugeborna a Tonička Blauová poznávala tento cit u sazeče z tiskárny z Legerovy ulice. Dita Saxová se toužila zamilovat, ale milovat pro ni znamenalo zároveň rozumět. Právě po porozumění nejvíce toužila. Nechtěla se jen tak vdát, jako Líza Vágnerová, jejíž vstup do manželství bez lásky považovala za rezignaci. Rezignovala na to, že by mohla někdy najít opravdový milostný cit, který by naplnil její život. O Ditu jeví zájem učni z Krakovské ulice 24, hlavně Alfred Neugeborn, zvaný Fici, a David Ergon Huppert (D. E. Huppert). „*Oba jí byli stejně blízcí jako vzdálení; ani jeden z nich neznamenal zelené jezero a cestu; myslela na ně jen tak, jak myslí děvčata na chlapce, pokud to není strhující vášeň a pokud mohou zastávat jeden úlohu druhého stejně tak dobře, jako by to mohlo být obráceně.*“⁷⁵ Ani jeden v ní neprobudil tu požadovanou „strhující vášeň“.

Alfred Neugeborn, zámečník těsně před vyučením, znal Ditu už z Terezína, kde se vydávala za slečnu k malým dětem. Představovala pro něj nejbližší bytost, pro kterou by i zabil. Chtěl jí zařídit krásnou budoucnost tím, že by ukradl část peněz na sociálním oddělení z pokladny Židovské náboženské obce. Snažil se hledat krásu v tom, „*co dělala většina lidí; kováři, dlaždiči, elektrikáři, čističi oken,*“⁷⁶ ale opět ji viděl v krádežích, neboť v Terezíně patřil k neobratnějším lapkům z německých zahrad a válečných skladů. Dokonce i usoudil, že heslo komunistické strany „*proletáři všech zemí, spojte se,*“⁷⁷ je hodně vzdálené a možná vůbec nedosažitelné. Jako hodně mladých lidí věděl, že k „*dobrému bydlu může vést dlouhá cesta anebo naopak hodně krátká. [...] Za peníze lze nakoupit snadnější život.*“⁷⁸ Při samotné krádeži si ale začal připomínat jistotu, kterou získával zručností u ponku, u soustruhu nebo u frézy. Vzpomínal na okamžiky, kdy si byl vědom dobře odvedené práce, například při opracování kusu železa. Současně si uvědomoval i vlastní proměnu. Minulost už odešla dávno pryč a teď i on sám toužil po společnosti, kde by panovala mezi lidmi vlídnost a spravedlnost jako v „pohádkách“. Rozhodl se, že si finanční prostředky opatří jinde. Místo peněz odnesl pro Ditu pravítka a inkoustové tužky. Stále měl ale v sobě trvající touhu dostat se do její přízně, jež ji ponechávala „*chladnou, věcnou a usmívající se spíš pochybně a neurčitě než jinak.*“⁷⁹

---

⁷⁵ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 78.

⁷⁶ Tamtéž, s. 57.

⁷⁷ Tamtéž, s. 49.

⁷⁸ Tamtéž, s. 57.

⁷⁹ Tamtéž, s. 48.

Dita však dávala naději D. E. Huppertovi. Marně se u něho snažila najít cit, který chtěla tolik poznat. Huppertovi neunikl ani jediný zájezd Mezinárodního modrobílého svazu do Belgie, Francie nebo Švýcarska, čímž upevňoval své obchodní zkušenosti a rovněž naznačoval svoji předurčenost k službám Světového židovského kongresu. Právě on vzbudil v Dítě touhu po Švýcarsku. Přitahoval jí především tím, že neplánoval budoucnost jako Alfréd Neugeborn. D. E. Huppert se o ni velmi staral, což ji imponovalo, neboť se alespoň na okamžik mohla zbavit pocitu, že je odkázána jen sama na sebe. Dita se před ním snažila vystupovat zkušenějším dojmem, než ve skutečnosti byla. Její vlastní chování jí ale připadalo nevhodné k jejímu postavení. V hotelovém pokoji výletního hostince Astoria-Novák na jeho rukou uplatnila to, co u ní vyhledávalo sedm koček Isabelly Goldblattové. *„Vychutnávala jeho laskání, jako kdyby jí celé nepatřilo; měla strach, že se to nemá takto přijímat, anebo že je v tom něco, proč to nelze vychutnat beze zbytku.“*⁸⁰ Celou dobu viděla *„spíše jen sebe; jeho vnímala také jako kus sebe; a připravila se na to, co přijde. Jeho dlaně byly horké a náhle všudy přítomné; dosahovaly tam, kam ještě žádné cizí dlaně nedosáhly. Cítila jejich hladkost a vedro, bylo to příjemné, mrazivé, a byla tu jediná obava,“*⁸¹ úzkost vyvolaná tehdejším útekem před dvěma ruskými vojáky, kteří ji pozvali do lesního ležení. *„Pořád si přitom říkala jaká je a proč je a co je. Mohla by tohle dělat, kdyby měla v zádech otce nebo matku a měla z nich strach jako úctu.“*⁸² Připadala si přitom nestoudná, ale i napříč tomu byla šťastná, protože si přála pár takových okamžiků. Svůj první sexuální zážitek prožila tak, jak ho chtěla. Byla ráda, že nezakusila jednaní, se kterým se setkaly některé její přítelkyně, jako Líza Vágnerová. Zároveň u ní také pochopila, proč se přidržovala stárnoucího Maxmiliána Gottloba. Pouze myšlenky, vzpomínky na život v Terezíně a úvahy nad smyslem existenci jí kazily chvíle strávené s D. E. Huppertem. Ten se pro ni postupně začal stávat nezajímavým, neboť jí nerozuměl. Často měnil témata jejich konverzací nebo mlčel úplně, což Dítě vadilo. Oba očekávali od společného setkání něco jiného. Pro Ditu byla tato chvíle velmi důležitá, neboť naznačovala vstup do dospělosti, zatímco pro D. E. Hupperta to znamenalo pouze „zpestření“ dne.

Dita, krásná a vysoká žena, působila velmi sebevědomě, čímž přitahovala pozornost mužů v jejím okolí. Kouzlo její krásy vystihla slova doktora Fitze: *„Na vás*

---

⁸⁰ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 89.

⁸¹ Tamtéž, s. 91.

⁸² Tamtéž, s. 91.

*aby se už dospělý člověk pomalu styděl kouknout!*⁸³ Její hezká tvář lákala i Maxmiliána Gottloba, ženicha Lízy Vágnerové a typického „zástupce třídy“, který podle Munka „*má peníze*“⁸⁴, ale „*nemá srdce*.“⁸⁵ Podle Gottloba Dita patřila k mládeži, jež byla „*chytrá a proti všem zákonům bezstarostná generace, prošlá jinou vřavou smrti než oni, at' na frontě nebo v týlu, a zvyklá svůj osud nechat volně plynout, aniž pociťovala nutnost hnít ho a kout jako po první světové válce oni*.“⁸⁶ Jeho cílem bylo opít ji a následně svést, v žádném případě se nesnažil pochopit Ditinu touhu odjet z Čech. Kýžený záměr se mu však nezdařil. Po jejím útěku ji, stejně jako svou nevěstu Lízu, považoval za zhýčkanou a zkaženou a začal si myslet, „*že v Lublaňské vyrůstají dívky horší než kurvy*.“⁸⁷ Dita si poté se svými výčitkami a studem připadala jako „*vyvrhel*“. Její židovský původ naznačoval lidem, že patřila mezi dívky, na které si mohli muži dovolovat, jako ruští vojáci těsně po válce. „*A v duchu si říkala: asi jsem se už narodila jako děvka. Neumím pořádně žít a jaktěživa to umět nebudu. Měla jsem tam zůstat. Trochu bych se dusila a bylo by to za mnou. Jsem prachbídna mrcha*.“⁸⁸ „*Chtělo se jí všechno zahodit a začít znovu, aby v tom nebyla tíže jako teď*.“⁸⁹

Vypravěč zobrazil prostřednictvím Ditina vnitřního světa psychický stav člověka navraceného z koncentračního tábora do poválečné společnosti. Přežila zázrakem, jak jí říkával Munk a ostatní lidé. Ona však jako zázrak své přežití nepociťovala, ba naopak si kladla otázku: „*Nejsou na tom lépe ti, co běhají po světě bez zázraku?*“⁹⁰ I když před lidmi působila jako silná a vyrovnaná žena, uvnitř si připadala zkažená a hříšná. Neustále si vyčítala, že žije mizerně, a při všem, co podnikala, měla dojem, že to bylo zoufale povrchní. Vadila jí sentimentalita lidí, protože každý, kdo něco udělal, hned myslel na to, jak na tom bude za rok nebo za sto let vzpomínat. Nejdůležitější pro ni byla přítomnost, to, co probíhalo právě teď, ale lidé se tvářili, jako by to nebylo to hlavní. Podle ní mělo být to, co je teď, vždycky ze všeho nejplnější a nejlepší v životě. Sama sobě se zdála špatná, protože nenáviděla smrt, nebo něco nakažlivého, slabého. Neměla ráda ani slepce, nemocné či jinak nenormální lidi. Toho všeho se bála. Svoji zvrhlost si přinesla z koncentračního tábora: „*Je ve mně nějaký ďábel. Možná že*

⁸³ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 103.

⁸⁴ Tamtéž, s. 156.

⁸⁵ Tamtéž, s. 156.

⁸⁶ Tamtéž, s. 160.

⁸⁷ Tamtéž, s. 162.

⁸⁸ Tamtéž, s. 164.

⁸⁹ Tamtéž, s. 164.

⁹⁰ Tamtéž, s. 160.

to bude tím, jak nám Němci pořád říkali, že je v nás nějaká židovská nebo slovanská méněcennost. Snad v nás opravdu je. Možná že předtím nebyla, ale oni ji do nás nasadili a utvrdili. Jak pořád říkali, že právo na slunci mají jen zdraví, a že stačilo mít brýle nebo šedé vlasy anebo kulhat, aby někdo musel nedobrovolně umřít. Asi člověk pořádně ani dnes nevěří, že se to může stát, a chce za všech okolností zůstat fit. Nejsou to ani dva roky, co to bylo. Já nejsem ani kapku sentimentální, ale tohle mi nahání hrůzu.“⁹¹ Toužila nevracet se už do minulosti, ale přesto v ní byla pořád přítomna. Její zvrácenost se jí připomínala, když viděla v určitých gestech kolemjdoucích nějaký zbytek toho, co zažila za války, kupříkladu odplivnutí člověka z hospody před její nohy nebo pohled ženy hospodského, který říkal: „Proč tam ta dlouhá holka raději nezůstala?“⁹² „Jako kdyby se člověk narodil do života jako černý pasažér a pak teprve dodatečně hledal platnou jízdenku, pokud už přišel vůbec na to, kam.“⁹³ Svoji zvrhlost pocítovala i v radosti ze života. Cítila, že mohla všechno stihnout bez toho, že by jí něco uteklo. Zároveň věděla, že nic pořádného nikdy nedělala. Lhala sobě i jiným, jako Munkovi, podváděla a kradla, v archivu a ve škole, například při výměně vypůjčených knih za peníze. „Byla sama sobě bludištěm, zvenku i zevnitř.“⁹⁴ Živé bytosti se jí jevily „tvrdé jako kámen a zároveň měkké jako dětská bačkora.“⁹⁵ Z toho, co prožívala a zažívala, si vytvořila svoje vlastní motto: „Život není to, co chceme, ale to, co máme, a někdy ani ne to co, chceme a máme, ale to, co nechceme a máme.“⁹⁶ Mnohokrát „ji letmo napadlo, že kdyby se před dvěma roky nedržela tak křečovitě každé naděje, mohla tam zůstat, jako tolik jiných a ušetřit si všechno.“⁹⁷ Všechno nepříjemné utápěla ve zkazce o krysaři, „který člověka někam lákal,“⁹⁸ který to sem všechno svolal a zase to odvede všechno dál.“⁹⁹ Život přirovnávala k německým pohádkám, které měly vždy zlý konec.

Ti, co přežili koncentrační tábor, žili v domovech, odkud se po nalezení své životní cesty rozhodli odejít. Každý měl svůj důvod pro opuštění. Britta Mannerheimová odjela do Anglie za svým bohatým skotským snoubencem. Líza

---

⁹¹ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 138.

⁹² Tamtéž, s. 22.

⁹³ Tamtéž, s. 138.

⁹⁴ Tamtéž, s. 111.

⁹⁵ Tamtéž, s. 141

⁹⁶ Tamtéž, s. 70.

⁹⁷ Tamtéž, s. 152-153.

⁹⁸ Tamtéž, s. 25.

⁹⁹ Tamtéž, s. 111.

Vágnerová se vdala za Maxmiliána Gottloba a přestěhovala se do jeho bytu a Dita Saxová odjela na pobyt do Švýcarska. Vypravěč se zaměřil zejména na odchod Dity z Domova v Lublaňské 53. Nikdy si nedělala „o budoucnosti zbytečné iluze a zároveň čekala.“¹⁰⁰ Po druhé světové válce si v duchu říkala: „*Když někam půjdu, budu z toho nešťastná, a když nepůjdu, budu ještě nešťastnější.*“¹⁰¹ Vždy večer, než šla spát, nebo ráno, když se probudila, si přála vidět „*zelená jezera a cestu, která někam vede.*“¹⁰² Čekala na zázrak, který se očekával za války každým dnem, který minul. V poválečném světě byl zázrak pro každého jiný. „*Pro malého Munka byl v Rusku, pro D. E. v Americe nebo ve Švýcarsku. Pro Lva a Isabellu Goldblattových byl tady, kde se narodili, pro ně to byla jejich země.*“¹⁰³ Pro Herberta Láguse existoval v San Salvadoru a zbytek lidí, jako Dita, ho spatřoval v „zemi zaslíbené“. Poválečná společnost odsouvala přeživší do ciziny, protože je nedokázala dostatečně pochopit, jak to naznačila Ditina promluva: „*Na Palestinském a Vystěhovaleckém úřadě v Josefovské by nás nejraději už včera naložili na ten škuner Exodus II, a hajdy do zaslíbené země.*“¹⁰⁴ Pro samotnou Ditu ale cesta do ciziny představovala nový začátek, neboť v Praze svůj život nedokázala naplnit. Svoji existenci před svým odjezdem přirovnala k zarděnému vchodu do bývalé prádelny svých rodičů. Možnosti, jak najít v české poválečné společnosti duševní vyrovnanost, se jí zdály naprosto vyčerpané.

Dita odjela na pobyt do švýcarského města Grindelwald. Samotná cesta pro ni znamenala příslib. „*Tím hezčí jí připadalo toto město, kde bylo všechno staré, jakoby nikdy nepřerušené a milé, v něčem, co bylo nevyslovitelné, a co pro ni znamenalo v širokém smyslu toho slova přece jen domov.*“¹⁰⁵ Svoji existenci zde charakterizovala slovy: „*Naučila se tu něco, co asi přece jen dělá z malého lidského zvířátka člověka. Nedovedla by říci, co to přesně bylo v souhrnu, ale tušila to a v jejím součtu bylo dětství hned vedle války a osvobození rovnou vedle Lublaňské 53 a archiv a škola a všechno, a lidé, jako by je potkávala kdykoli se jí zachtělo, a zdravila je stiskem ruky.*“¹⁰⁶ Byl zde „*bílý krásný dům, zelená jezera, a cesta odněkud někam.*“¹⁰⁷ Právě zde se mohla uskutečnit její vidina o nazelenalých jezerech a o dosažení

---

¹⁰⁰ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 25.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 33.

¹⁰² Tamtéž, s. 67.

¹⁰³ Tamtéž, s. 111.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 42.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 72.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 186.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 192.

vytoužené harmonie. Přála si zapomenout na svůj nenaplněný život před odjezdem, což naznačovalo dlouhodobé neposlání pohlednice do Lublaňské a nevýhodné prodání svého náramku. Ale rovněž si uvědomovala, že „*to, co je za námi, není zničeno, jak bychom chtěli, a to nové v co každý doufá [...] není ještě tak pevné.*“¹⁰⁸ V cizině vzpomínala na Lublaňskou 53, manžele Goldblattovi, děvčata z domova, Munka, na své dětství, rodiče a jejich sny. Věděla, že svoji minulost, své vlastní zkušenosti bude v sobě nosit po celý svůj život jako svůj stín.

Ani ve Švýcarsku nedokázala nalézt vytouženou vyrovnanost, spokojenost a porozumění. Připadla si tu „*jako mladý kůň, kterému neviditelný jezdec přitahuje uzdu, takže jí nezbyvá než se vzpínat, což není ani pohodlné ani moc platné.*“¹⁰⁹ Nechtěla se ale znovu prát, jako za války. Po skončení pobytu ve Švýcarsku měl pro ni začít „opravdový život“. Přála si zažít něco krásného a velkého, a navzdory všem touhám musela myslet na to, že potřebuje známosti a peníze na šaty, na vlak nebo na jídlo, jakožto zdroj všeho, co skýtá život na tomto světě. Věděla, že peníze a známosti byly v životě základem všeho, i dobré budoucnosti, které se tolik bála. Na večírku na rozloučenou se snažila dostat do blízkosti synů bohatého hostitele a zároveň k obdivu zařízení, „*ze všeho dýchaly peníze v hojnosti, jaká nedoznává újmy.*“¹¹⁰ V Čechách byla situace odlišná, protože už zde proběhly události v únoru 1948, jak ji to popisoval Munk v dopise. Toužila po krásných věcech, které by ji nahradily živoření v koncentračním táboře, ale na vše potřebovala finanční prostředky. Dokonce využila své krásy a domněnky o tom, že snad lehké dívky mají větší štěstí než ostatní, a přesně tak se i zachovala. Rovněž pod vlivem svého smutku z něčeho, co skončilo a strachu před tím, co mělo zítra začít, podlehla synům hostitele. I když se v jejich přítomnosti cítila velmi příjemně, začala v myšlenkách, a pak i ve slovech pronesených nahlas, probírat svůj zbytečný život. Svoji existenci popsala slovy: „*Člověk může být dokonalý a prázdný, nebo může mít fantazii a být i s nejlepším předsevzetím stejně neužitečný.*“¹¹¹ U bratrů opět nenalezla porozumění a ani životní naplnění. Znamenala pro ně jen potěšení. V duchu si říkala, že je z ní přece jen „děvka“, protože docílila toho, že ji zase pozvali. Nedokázala si představit, že by takto mohla žít dalších padesát let bez lásky a pochopení.

---

¹⁰⁸ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 192.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 192.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 196.

¹¹¹ Tamtéž, s. 203.

Její nespokojenost, nevyrovnanost a nemožnost úniku před minulostí ji nutila k úvahám nad svou smrtí, což v próze vypravěč několikrát refletoval. Ve Švýcarsku ji napadlo, „že se asi za války všichni mylili, když si mysleli, že s mírem přejdou všechny těžkosti a že život bude jako přímka, a na konci byla zase ta ošklivá, dotírající vidina, že mohla mít klid, kdyby jí tehdy německý voják v krásných holinkách poslal za matkou.“¹¹² Nakonec došla k názoru, že „život byl jako los, který si každý vytáhl.“¹¹³ „Asi si přece jen vytáhla špatný los, napadlo ji znovu, jako její matka. Ale neměla v sobě už asi tolik smířlivosti jako maminka. Tak, jak to chtěla, jí to nikdy nešlo, a tak, jak to šlo, to nechtěla. Podivila se, jak jasná a prostá byla odpověď, kterou v sobě našla.“¹¹⁴ Svoji duševní vyrovnanost našla až ve skoku z ledovce, když cítila „svůj pád jako let volným prostorem, pohlcujícím výčitky za zbytečný život, za zmarněný sen Josefa Saxe a malé Věry Saxové z Josefovské ulice číslo 7, a ponechávající ve slunci jen těch několik dnů, kdy se starala o cizí děti. [...] Dole ani nahoře už nebylo. Prostor pod ní byl nezasahující a nekonečný. Nebylo v něm otázek a odpovědí. Všechno náhle odešlo. Strach, že někomu způsobí potíže, se ztrácel, stejně jako stín bolesti na jemné kůži v barvách nedozrálé broskve.“¹¹⁵ Vždy tvrdila, že „v přírodě je všechno příjemné a čistotné, [...] s člověkem to tak není; jako kdyby to už nebyla čirá příroda [...] tady se všechno dává a bere, jak to má být. Tady není život to, co chceme, ale nemáme, tady je to, co má být – a není, co nemá být.“¹¹⁶

Vypravěč poukázal na to, že jediný, kdo se snažil pochopit tragický život navraceného člověka z koncentračního tábora, byl sympatizant komunismu Erich Munk, což je patrné v jeho postoji ke světu. Vedl třídu pomocné večerní školy v Lublaňské a často své studenty posílal na dobrovolné pracovní brigády jako ovce na pastvu. Svým studentům vštěpoval komunistickou ideologii, například Ditu poslal na přednášku o znárodnění velkých továren nebo jí půjčoval knihy od ruských autorů. Munkovi se vše zdálo „malicherné“ proti tomu, co přijde. Čekal na ráj, který „na zemi bude nejdřív v Rusku a pak hned v Praze.“¹¹⁷ Věřil dějinné spravedlnosti, která si vynutí rovnost. V duchu si přemítal představu o nezbadatelných zákonech zániku, zatímco nahlas mluvil jen o naději a odmítal si připouštět pochybnosti o možnostech, které nastanou, až

---

¹¹² LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 193.

¹¹³ Tamtéž, s. 183.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 208.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 209.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 147.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 71.

dojde ke skutečnému útoku dělnické třídy. Svůj obdiv ke komunismu ukázal i ve smutečním projevu nad hrobem Isabelly Goldblattové: „Byla bojovníkem, třebaže její prsa nezdobila vyznamenání a řády. [...] Milovala budoucnost, kde nebude smrt, zvaná válka, ale dávala přednost truhlářům, kteří dovedou v této chvíli sklížit stůl, dlaždičům, upravujícím schůdnější cestu, obuvníkům, šijícím střevíce, zámečnickům, dělajícím dveře a zámky.“¹¹⁸ Hlásal, že „společnost nestrpí, aby byla v kleci, může-li každý z nás dostat křídla.“¹¹⁹ „Namlouval si, že spravedlivé je to, co dává přednost slovu my před slovem já. V my jsou všechna já obsažena, ale obráceně to prý už nejde.“¹²⁰ Za život druhých pociťoval nevyslovenou odpovědnost, což se projevilo v jeho slovech: „Osud každého člověka je do jisté míry i mým osudem.“¹²¹ Kdyby se smrt zjevila jako bytost, která by si vybírala mezi lidmi svou oběť a označila někoho s tím, že je na řadě, bez váhání by ji požádal, zda by mohl zemřít místo někoho, kdo by mohl ještě zůstat. Hlásal: „Žít, žít, odolávat smrti, držet se života, zuby nehty.“¹²² Vždy hovořil jen o životě. „Psal o tom někdy do „Věstníku“, ale jeho filosofické články o zrození nového člověka byly příliš vážné a nestravitelné.“¹²³ Nikdy nemluvil o smrti, která mu vzala milovanou dceru Soňu, kterou mu tolik připomínala Dita Saxová, a manželku Ruth. I když o ní nemluvil, ze světa ji nesprovodil. On sám možnost života pociťoval jako triumf i jako vinu, což působilo rozporuplně až tak, že když před ním člověk stál, tak nabýval dojmu, že najednou „je odsuzován a povzbuzován.“¹²⁴ Svým studentům někdy říkal, že by měli „hodně jezdit a poznávat, co se ve světě dělá dobře nebo zle, a pak to uplatnit u nás.“¹²⁵ Jindy jim vštěpoval myšlenky, že „svět je jen jeden. Není kam utéct.“¹²⁶ Vypravěč jeho rozporné chování vyličil i v myšlenkách Lva Goldblatta, který věděl, že Munk obdivoval zástupy, ale rovněž by „dal své jmění za to, že se zároveň těchto zástupů bál.“¹²⁷ Po událostech v únoru 1948 zcela uvěřil tomu, že už nebude chudých a bohatých a bude jen spravedlnost. Právě rudá barva v něm evokovala symbol naděje v lepší život kdekoliv na světě. V samotném závěru jako jediný pochopil, že Dita Saxová zemřela.

---

¹¹⁸ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Československý spisovatel, 1962s. 150.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 132.

¹²⁰ Tamtéž, s. 100.

¹²¹ Tamtéž, s. 210.

¹²² Tamtéž, s. 135.

¹²³ Tamtéž, s. 135.

¹²⁴ Tamtéž, s. 35.

¹²⁵ Tamtéž, s. 138.

¹²⁶ Tamtéž, s. 105.

¹²⁷ Tamtéž, s. 19.

4. 2. Socialistický svět jako obdoba světa nacistického

Arnošt Lustig vytvořil fikční svět, ve kterém zobrazil prostřednictvím vzpomínek hlavní hrdinky, Dity Saxové, nacistický totalitní režim a současně prožívaný poválečný svět. Poznatky od Hannah Arendtové umožnily tyto dva nejrozšířenější totalitní systémy v Evropě srovnat.

„Nacisté a bolševici si mohou být jisti, že jejich továrny na anihilaci lidí, představující nejrychlejší řešení problémů přelidnění, ekonomické nadbytečnosti a společenské vykořeněnosti lidských mas, mají právě tak jistou přitažlivost, jako jsou varování.“¹²⁸

Totalitní hnutí v podobě nacismu a bolševismu, tak jak to naznačoval příběh, organizovaly masy ve jménu rasy či třídy a odvolávaly se na „přírodní“ zákony života nebo na „dialektické“ zákonitosti. *„Specialitou nacistické propagandy bylo těžit z touhy mas po konzistenci, bolševické metody spíše jako by laboratorně demonstrovaly svůj dopad na jednotlivého člověka z mas.“¹²⁹* Navenek totalitní systémy působily dojmem, že usilovaly o přeměnu vnějšího světa či revoluční proměnu společnosti, ačkoliv ve skutečnosti totalitární ideologie chtěly přeměnu samotné lidské přirozenosti. Jejich cílem bylo vytvořit „nové lidi“, kteří se měli stát aktivními a spolehlivými nositeli zákona „přírody“ nebo zákona „dějin“.

Průvrženci komunismu, o jejichž nastupující totalitě v české zemi próza pojednává, věřili *„v třídní boj jakožto výraz zákona historie je Marxova koncepce společnosti jako produktu jakéhosi gigantického historického pohybu, který se podle vnitřního, sobě vlastního zákona pohybu řítí ke konci historických dob, kdy zničí sebe sama.“¹³⁰* Podobně tomu bylo i u nacistů, kde základem jejich víry *„v rasové zákony jakožto výraz zákona přírody u člověka je Darwinova představa člověka jako produktu přírodního vývoje, nekončícího nutně lidskými bytostmi současného druhu.“¹³¹* Ovšem Darwinovy myšlenky a jeho teorii přirozeného výběru nacistická ideologie značně překroutila. Arendtová označila zákony obou ideologií v totalitární interpretaci jako zákony pohybu. Podstatou realizace zákona pohybu se stal teror, jenž převáděl zákon dějinných nebo

---

¹²⁸ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 620.

¹²⁹ Tamtéž, s. 487.

¹³⁰ Tamtéž, s. 625.

¹³¹ Tamtéž, s. 625.

přírodních sil ve skutečnost a zároveň posloužil jako jedinečný nástroj k urychlení vývoje těchto sil. Jeho cílem se stala řízená výroba lidstva, nikoli jeho blaho či prospěch. Tento pohyb vyčlenil i ony nepřátele lidstva, proti nimž se spustil teror, a žádnému svobodnému jedinci, opozičnímu či sympatizujícímu, nesmělo být dovoleno překážet při eliminaci „objektivních nepřátel“ historie a přírody, třídy a rasy.

Za „objektivní nepřátele“ režimu v souladu s ideologií byli prohlášeni v nacistickém Německu Židé a v sovětském Rusku potomci bývalých vládnoucích tříd. Arendtová uvedla, že zavedení pojmu „objektivní nepřítel“ umožnil výhodu v objevování nové identity nepřátel podle měnících se okolností, tj. jakmile byla jedna skupina zlikvidována, mohla být válka vyhlášena jiné. Nacisté chtěli po dovršení procesu vyhlazování Židů přejít k likvidaci polského národa, bolševici svůj teror po zničení bývalých vládnoucích tříd obrátili proti kulakům. Vina a nevina se staly nesmyslnými pojmy. Vinen byl ten, kdo stál v cestě překroucené vizi nového světa, podrobený „přírodním“ nebo „historickým“ zákonům. Tato vina padala na Ditu jak v nacistické době kvůli židovskému původu, tak i v poválečné společnosti. Především když byla ve Švýcarsku, kde si uvědomovala potřebu peněz pro život. Věděla, že s takovou myšlenkou se po událostech z února 1948 nemůže vrátit zpět do Čech.

Od každého jednotlivého člena chtěl nacistický a bolševický totalitní režim neomezenou, nepodmíněnou, nezaměnitelnou a bezvýhradnou loajálnost. Taková loajálnost se očekávala „*od naprosto izolované bytosti, která je prosta všech možných společenských pout, ať už k rodině, přátelům, soudruhům, ba pouhým známým a nachází smysl svého pobytu na zemi pouze a výlučně v příslušnosti k hnutí, v členství ve straně.*“¹³² Toho se docílilo pouze ve společnosti lidí, kteří byli, bez jediné výjimky, spolehlivě ovládnuti v každém aspektu svého života, a kde mohly totalitní systémy požadovat neomezenou moc. Naprosto netolerovatelným se stala individualita a vlastně cokoli, co vůbec nějak odlišovalo jednoho člověka od druhého. Tato odlišnost se ukázala v próze v okamžiku, kdy Dita Saxová vlastnila zlaté zubní fólie, čímž by se diferencovala od ostatních lidí. Absolutním cílem se stalo úplné totální ovládnutí veškerého obyvatelstva, které nepřipouštělo svobodnou iniciativu v žádné oblasti života, žádnou nepředvídatelnou aktivitu. Zároveň totalitní řád v souvislosti s řízením chování podrobených připravoval každého svého člena na roli oběti, což ukazovala postava

---

¹³² ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 452.

Ericha Munka. Zákony „přírody“ a „historie“ totiž mohly klidně zítra rozhodnout, že ti, kteří dnes eliminovali rasy a jednotlivce tříd, budou zítra těmi, jež budou obětováni.

Nacismus a bolševismus spojovalo i vybudování táborů pro oficiální nepřátelé své ideologie. Vypravěč zachytil pouze možný svět v koncentračním táboře prostřednictvím Ditiných vzpomínek, v nichž poukázal naprostou bezmoc jedince (Ditiny matky) nad svým životem, a chování naprosto speciálně vycvičeného vojáka na zabíjení. V Sovětském svazu existovaly tábory nucených prací rozdělené do tří systémů, které se od sebe lišily délkou odsouzení, náplní práce a svým účelem, získáním pracovních sil nebo systematickým zlikvidováním lidí, jak uvedla Arendtová. Právě typ táborů nucených prací, jehož cílem bylo systematické ničení lidí, se zejména svým účelem podobal koncentračním táborům.

Lustigův příběh podává obraz zdánlivě poválečného mírového světa, který se v próze Dita Saxová jeví paralelně ke světu nacistickému. Objevovaly se zde typické totalitní prvky. Vůdčí úlohu má jedna ideologie, tedy komunistická, která si vytyčila oficiálního nepřítele, třídy. Od členů společnosti požadovala naprostou loajálnost a nepřipouštěla žádnou individualitu jedince. Na dospívající hlavní hrdince, Dítě Saxové, lze vypožorovat, že i přes její snahu vytvořit si loajálnost k tolik vštěpované ideologii tím, že například prodala dědictví, jež by ji přineslo odlišení od ostatních členů a zároveň nezávislost, se s ní nedokázala identifikovat. Zároveň si uvědomovala potřebnost peněz pro svůj život, ale nechtěla být zase vyloučená ze společnosti, jako tomu bylo v nacismu proti její vůli kvůli židovskému původu. Nový systém nedokázal pochopit lidi, kteří přežili koncentrační tábor, a neporozuměl ani jejich touze po hezkých věcech, jež měla překrýt zažitě živoření a zároveň byla v rozporu s ideologií nového totalitního režimu. Odstrkoval je do ciziny, kde jen těžko mohli najít vytoužené porozumění a domov. Prožívali společenské vykořevení a nemožnost začlenění se do nových poměrů. Tíha nastupující totality se pro Ditu Saxovou stala natolik neúnosná, že vysvobození viděla jen ve své smrti. V žádné společnosti nemohla žít úplně svobodně podle svých ideálů.

5. Bílé břízy na podzim

„Tuhle knížku jsem napsal už dávno; nejdřív neměla vyjít, zůstala trčet na cenzuře, potom vyšla zmrzačená, věděl jsem, že přijde čas a sednu a přepíšu ji, aby vypadala, jak jsem chtěl...“¹³³

V roce 1966 představuje Arnošt Lustig literární kritice i veřejnosti povídku s názvem *Bílé břízy na podzim*, která patří mezi méně výrazné dílo ze spisovatelovy tvorby. Povídka zachycuje prostředí pracovních oddílů, jimž se dříve lidově říkalo „pétépáci“, což je odvozeno od zkratky PTP, tj. pracovních technických praporů. Autor zmíněné dílo napsal už v roce 1963, avšak cenzura nepovolila některé pasáže, a proto vyšla pouze částečně. V plném znění byla vydána až o tři roky později – toto vydání se stalo i předmětem mé interpretace.

Arnošt Lustig v próze nabídl vhled do možného světa o způsobu fungování a žití pracovních technických praporů v socialistické době prostřednictvím vytvořeného fiktivního příběhu. Vytvořil představu o jejich ubytování, oděvu, vykonávání pracovní činnosti, vzájemných vztazích nejen mezi členy praporu, ale i k ostatním vojákům či k osobám pod vlivem ideologie.

5.1. Možný svět pracovních technických praporů

Arnošt Lustig v knize s poetickým názvem *Bílé břízy na podzim* zobrazil možný svět pracovních technických praporů v souvislosti s jejich zřízením v tehdejší době. Fikční svět vypravěč zprostředkoval přes vytvořené hlavní postavy, které pojmenoval jmény: devatenáctiletý, Prokurátor, Jidáš, kněz, zpěvák, rváč, Tetovaný, Hou-hou, Medik, toho, co tu byl nový, Somrák, kapitán a děvče. Zřídka se objasňoval původ těchto jmen, kupříkladu Somrákovi říkali tak, protože nikdy moc nedělal. Jejich skutečná jména jim zůstala navzájem utajená.

---

¹³³ Cit. podle LUSTIG, Arnošt a MIROSLAV KOUBA. *Dobry den, pane Lustig: myšlenky o životě*. 1. vyd. Praha: Aequitas, 1999, s. 117.

Pracovně technický prapor představoval místo, ve kterém se mělo lidem považovaných za „společensky nespolehlivé“ vštěpovat myšlenky socialismu a tím zajistit jejich převýchovu. Tento úmysl vypravěč zachytil v osobě kapitána, o němž Prokurátor řekl: „*Rád by nás polejval. Vo komunismu a tak. Tomu von docela snad i sám věří.*“¹³⁴ Zkonstruovaný příběh tedy obhajoval socialistickou ideologii jako nejlepší způsob uspořádání lidského života a všichni lidé by se mu měli podříditi.

Výše uvedené postavy, s výjimkou kapitána a dívky, představovaly osoby zařazené do pomocných vojenských oddílů. Kromě přezdívaných jmen je sjednocoval i uniformní způsob oděvu, neboť přispěl k odlišení od ostatních členů společnosti pod vlivem ideologie. „*Nosili záplatované uniformy, většinou bez opasků.*“¹³⁵ Ani pohled na jejich tváře nenaplnil představu dobrého zdání. „*Vypadali jako nějaké silniční vojsko, zaprášené a zarostlé.*“¹³⁶ Vzhled členů pracovně technických praporů byl odpudivý a špinavý. Každý se podobal někomu nebo něčemu jinému. Bydleli „*v dřevěném německém baráku značně zanedbaném i zvenku.*“¹³⁷ Z původní temně hnědé barvy zbyly už jen světlé pruhy, na bocích byl značně oprýskaný. Za šera vždy splýval s plotem. Ani když se v baráku svítilo, nebylo přes zaprášená okna vidět dovnitř. „*Uvnitř dřevěného baráku to vypadalo stejně jako v ostatních ubikacích. Jen bočné stěny mezi třemi místnostmi byly pobořeny, takže vznikl souvislý desetimetrový prostor ohrazený ze dvou stran dvouposchod'ovými kavalci. Na chodbě bylo protipožární nářadí.*“¹³⁸ Postele se nacházely ve dvou řadách napříč tak, že vznikla představa dvojího přehrazení, jako by to byly tři místnosti. Obyvatelé baráku vždy spali pohromadě. V noci nad nimi vykonával dozor velitel světnice a kolem baráku chodil a hlídal strážný.

Zařazení jedinců do praporu charakterizoval vypravěč slovy: „*Začátkem léta proskočily zprávy o dvou, kteří byli pro rvačku a znásilnění potrestáni. Mezi nimi prý také pološilený kněz, který stál před soudem pro velezradu, ale kterého propustili pro nedostatek důkazů, nebo, jak řekl prokurátor, pro nepřítomnost viny, a medik, který nedostudoval. Pak tam sloužila celá galerie nespolehlivých pro třídní původ, synové*

---

¹³⁴ LUSTIG, Arnošt. *Bílé břízy na podzim*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 25.

¹³⁵ Tamtéž, s. 6.

¹³⁶ Tamtéž, s. 7.

¹³⁷ Tamtéž, s. 6.

¹³⁸ Tamtéž, s. 31.

větších rolníků nebo továrníků.“¹³⁹ Mezi nespolehlivé patřil Jidáš. Do Jidášovy složky bylo napsáno, že měl připraven útěk za hranice jako jeho otec. Ten svůj útěk přiznal, ale Jidáš zapíral. Do praporu se zařazovali i jedinci, kteří si zde odbyvali základní vojenskou službu nebo nasluhovali z trestu – příkladem může být ten, co tu byl nový. Poslali ho do pomocného praporu rovnou z vězení.

Z rozkazu se příslušníkům pracovně technického praporu zřetelně sdělilo: „*Jste vojáci zrovna tak jako všichni ostatní.*“¹⁴⁰ Na rozdíl od ostatních vojáků cvičili jen pořadovou přípravu, nikdy neměli u sebe ani žádné zbraně, podobali se spíše silničnímu vojsku. „*Ráno, když odcházeli, a dvanáct hodin nato, když se vraceli, připomínali strážným zajatce.*“¹⁴¹ Členové PTP trávili celé dny upravováním silnic, kopáním palpostí či dírami pro výkop. „*Pracovní čety praporu byly rozděleny podle početního stavu praporu a podle věku; kopáči byli mladší, ti s lopatou, co měli už nějaký křížek na krku.*“¹⁴² Pěšáci, pochodující kolem nich na cvičné střelby, se jim většinou posmívali.

Pěšáci, se kterými by měli být členové PTP podle vojenského rozkazu v rovnocenném vojenském vztahu, jimi pohrdali a považovali je za méněcenné osoby, nikoli za vojáky. Příslušníci pomocného praporu se stali pouze středem jejich posměšků, urážek, byli osobami, na které lze svalit vinu za činy ostatních, kterou následně nikdo neřešil, kupříkladu když byli obviněni za krádež dřeva. Velmi často na ně pěšáci křičeli: „*Utečte, šlechta jede sloužit, nepřítel nečeká...*“¹⁴³ „*Postřílej nás motykama.*“¹⁴⁴ Mimo to se k nim chovali i velmi neslušně. „*Házeli na muže z praporu kusy zmuchlaného papíru, plivali, šklebili se a křičeli: – „Kopete si hrobečky, volové! Hele, mají hlavu jak žebrák pytel na drobný.*“¹⁴⁵ „*Řidiči osmsetpětek vířili prach do tváří a nezpomalili ani v nejmenším, aby jim dali nalokat do úst a do chřípí, vlasů a do všech záhybů kabátů, že je to pachut' krve.*“¹⁴⁶ Z tváří „pétépáků“ se pak zřetelně dala vyčíst „*nenávisť za pohrdání a zároveň otupělost, která by je dovedla zabít.*“¹⁴⁷ Za vojáky je nepovažovali ani ostatní členové společnosti. Jasně opovržením k jedincům

---

¹³⁹ LUSTIG, Arnošt. *Bílé břízy na podzim*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 7.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 6.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 7.

¹⁴² Tamtéž, s. 16.

¹⁴³ Tamtéž, s. 6.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 18.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 17.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 17.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 17.

z pomocných oddílů vyplynulo i z chování řidiče, který jim vezl jídlo. Z okna svého vozu sledoval, zda mu nevypustili pneumatiky. „*Tvářil se, jako by ho uráželo, že vozí ve své T 805 jídlo pro tyhle lidi; vžil se do svého postavení, že ho to opravdu uráželo; odplivl si z budky k místu, kde ještě jedli Jidáš a Hou-hou.*“¹⁴⁸ I chování stavbyvedoucího ukazovalo opovržení „pétépáků“, který je charakterizoval slovy: „*Všichni, co vás tu pamatuju, byli, jsou a budou na jedno brd'o. To by se mohl kapitán třeba přetrhnout. Vy mně vo sobě už nic neříkejte. Vyhnout se práci, jak je to jen možný. Vychlastat všechno, co teče a alespoň se pokusit o každou ženskou, která včas neuteče nebo neskočí do vody.*“¹⁴⁹ Muže z PTP považoval za lenivé a přebytné osoby a choval se k nim tak, jak tomu odpovídalo jejich společenské postavení, a dokonce i na ně svaloval činy, které nespáchali. Kupříkladu si schoval cechovníci a vedl pochroumané kolo za řídítka se slovy ke kapitánovi: „*Podívejte se, co mi udělali z jízdního kola.*“¹⁵⁰ Hou-hou stavbyvedoucího přirovnal ke staršíně pohraniční strážce, který byl k nim zařazen po obvinění ze špionáže po návštěvě své tetičky, která umývala „záchody“ na tureckém velvyslanectví. Očividně nechápal, že umístění do tohoto praporu má nějaký důvod, který si nepřipouštěl. Členům PTP přihoršoval i předešlý stavbyvedoucí, který sám v sobě měl zakotvenou představu, že osoby z PTP dokážou i zabít. Své chyby na ně také shazoval, ale při jejich vzpouře, kdy ohrozili jeho život, se rozbrečel a uvědomil si, že nad nimi nemá žádnou moc, proto se ze strachu raději označil za mrzáka. Nejvíce jim přitížil starý kapitán, „*poručík bejvalýho vládního vojska, s nohama do ix a s engliš vouskem pod nose, menší chlápek, znamenitej střelec, šermíř šavlí a kurevník,*“¹⁵¹ v situaci, kdy se snažil lidi z pomocného vojenského oddílu převychovat, avšak narazil jako všichni ostatní. Nejspíš proto jim připsal hodně kázeňských trestů, aniž by to věděli. Mnohdy k udělení trestů stačilo dívat někdy z okna nebo nezhasnout. Obvodní prokuratura kvalifikovala i poznámky za přečin. O trestech se však hned nedozvídali, zjistili to až najednou – ve chvíli, když už se nedalo nic namítat či něco prokázat.

Vedle pohrdání civilních a vojenských pracovníků pracovních technického praporu se „společensky vyvrženým“ vyhýbali i lidé pod vlivem ideologie. Jejich chování vypravěč zachytil v promluvě rváče: „*Vybranej kádrovej materiál z celý*

---

¹⁴⁸ LUSTIG, Arnošt. *Bílé břízy na podzim*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 13.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 22.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 77.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 24.

republiky. I s velebným otcem. Jen příkladně pro to nás pomlouvají, ale rušit nás, když Hou-hou papá, to by si nikdo ani netroufal. Na zábavách, když se perou a rozeznaj, že sme přítom, říkaj, hele, na ty se musíme vysrat, ty by nás zabili!“¹⁵² Socialistická ideologie se snažila izolovat příslušníky pomocného vojenského oddílu tak, aby s nimi nenastal žádný možný kontakt. Ani při udržování tří cest, dvě k velitelství a jedné ke statku, nesmělo dojít ke střetnutí. „U prvních budov a polí je vystřídali vždycky tamější dělníci nebo zemědělci.“¹⁵³ Těto izolovanosti napomáhalo i umístění pomocných praporů do neosídlených pohraničních vesnic. „Město bylo daleko. Z vesnic, ze kterých byli po válce odsunuti němečtí kolonisté, zůstaly jen chalupy s kůlnami a hranatými věžkami, vhodné jako cvičné terče pro minomety a tanky.“¹⁵⁴ Krajina kolem nich představovala zelenou pustinu, na západě se nacházel kus borového lesa a na jihu statek. „Pétépáci“ chodili směrem k bavorské vesnici k Opičí rokli, padesát metrů od hraniční čáry, kde kromě dědy v pastoušce nebylo živáčka. Ani tento opuštěný stařec nepovažoval jedince z PTP za živé osoby. Když mu vypili pivo a snědli oběd, řekl: „To nejsou lidi, to je bahno.“¹⁵⁵ Z vytvořeného společenského postavení vyplývala jejich zranitelnost a zároveň i nebezpečnost. Na jedné straně se stali terčem posměchu a opovržení, na druhé představovali takové riziko, že si nikdo nedovolil dostat se s nimi do jakéhokoliv konfliktu a odporovat jim.

V próze *Bílé břízy na podzim* vypravěč zobrazil i jedince, který se členům pracovního praporu neposmíval a choval se k nim jako k rovnocenným. Takovým člověkem byl kapitán, který dříve pracoval jako kontrarozvědčík. Nyní se stal novým velitelem pomocného praporu. Na své současné postavení nebyl ovšem hrdý. S novou funkcí velitele pomocných praporů pociťoval poníženi. V okamžicích, kdy se jedinci z PTP stávali středem posměchu u pěšáků, tak „si přál kapitán, aby byl starší o deset, padesát nebo sto let, až takové prapory, jaký dostal k velení, nebudou ani jako mizerná vzpomínka.“¹⁵⁶ Na očích svých svěřenců v těchto chvílích viděl, že „kdyby mohli vzít krumpáče nebo železné hřeby s dvacetimetrovými bodci a rozsypat je po silnici v délce sta metrů, udělali by to.“¹⁵⁷ Sám snil o tom, že kdyby „pétépáci“ uskutečnili tento čin, tak by mohl být ve své funkci vystřídán. V této chvíli se cítil jako „oběť“

---

¹⁵² LUSTIG, Arnošt. *Bílé břízy na podzim*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 23-24.

¹⁵³ Tamtéž, s. 7.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 5.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 7.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 17.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 17.

než příslušník armády, což se podepsalo i na znehodnocování vojenského postavení jeho vlastní ženou. „*Myslel na to, že ho žena pokládala za packala, i kvůli tady tomu.*“¹⁵⁸ Přes svou zlost a nepříjemné pocity, byl ale velmi vlídný a ochoten leccos přehlédnout, například nepotrestání celé čety při po marném pokusu devatenáctiletého o útěk. Usiloval o zkvalitnění jejich životosprávy, například tím, že jim zařídil přísun pomerančů, čokolády a buráků, nebo o zlepšení kulturního vyžití v podobě puštěného bijáku. Dokonce uvažoval o tom, že by požádal divizi o plný počet svetrů a teplých ponožek pro celý prapor. Chtěl najít něco, co by mu dalo vědomí spravedlivého chování, protože odmítal jednat jako „soud“. Žíznil po tom, aby se problémy samy urovnaly. Mužům ze svého praporu důvěřoval a rozmlouval s nimi, oč bylo možné se podělit, ale nikdy neviděl do jejich nitra. Zoufalství ve své tváři však neskryl. Prokurátor o něm pronesl, že je „*zoufalej a dělá, že vo tom neví. Možná se vodbouchne. Nevypadá jako svině. Ale nevydrží.*“¹⁵⁹ Své zoufalství se snažil skrýt ve svých procházkách po krajině, kde častokrát trávil celé dny, stejně jako starý velitel, jenž ze zoufalství střílel na kamínky. Nosil vždy při sobě dalekohled, hleděl s ním na krajinu a na káně kroužící po nebi. Vždy čekal, až se káně spustí střemhlav dolů k zemi. Pak klidně pozoroval svým dalekohledem, jak káně snědlo myš, z níž nezbylo vůbec nic. Evidentně mu myš, oběť dravce, připomínala jeho tragickou kariéru. On sám se stal „obětí velkého dravce“, socialismu, když začal velít vojákům, kteří nemají dobré postavení, a rovněž ani on sám tím nezískal příjemnou pozici ve společnosti. Ve svých myšlenkách toužil po šťastném a obyčejném životě ve společnosti, za který by se nemusel stydět, po boku své ženy. Velmi trpěl i tím, že okolo pracovně technických praporů se neobjevovali jiní lidé. „*Myslel na to, že by se tento kraj mohl zelenat, nebo že by tu měla stát města, anebo alespoň velké moderní vesnice, něco, čeho by se mohl přidržet a kam by mohl pozvat konečně svou ženu.*“¹⁶⁰ Obklopovala ho jen společnost tvořená zarmoucenými a životně rezignujícími osobami.

Jediný, kdo se nezarmoutil, nerezignoval a uchovával si svůj naivní pohled na svět, byl devatenáctiletý. Vypravěč charakterizoval tuto prózu prostřednictvím této postavy slovy: „*Je to o hodném komunistovi, který si myslí, že komunismus je ideální medicína pro všechny nemoci člověka a nemůže pochopit, že je to systém, který nedovolí*

---

¹⁵⁸ LUSTIG, Arnošt. *Bílé břízy na podzim*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 20 -21.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 25.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 21.

*uplatnit lidskost.*¹⁶¹ Věřil, i přes své umístění do pracovně technického praporu, že nejlepší život je ten, který je uspořádaný v duchu idejí socialismu, jenž mu dokáže poskytnout prostředky pro jeho seberealizaci, například v podobě dělnické práce. Jeho postava byla obrazem naivního člověka, jehož naivita se vytvořila hlavně jeho mládím a nedostatečnými životními zkušenostmi. Vypravěč to zachytil v jeho horečnatých stavech, v nichž si vysnil představu společného soužití s milovaným děvčetem při vykonávání obyčejných dělnických činností. *„První dobu by pracoval někde v lese. Chodil by kácet stromy. Ona by mu nosila jídlo. Časem by se odvážil jít někam na stavbu. Vždycky by byla s ním. Zvykla by si na něj. Snažil by se, aby se spolu měli dobře.*¹⁶² Později si představoval svůj svět u vojenské jednotky. *„Přál si usnout a probudit se jako jiná podoba sebe samého; aby už nebyl u praporu a patřil k nějaké pěší četě. Vracel by se jako oni do kasáren. Jezdil by v budce nákladáku a měl svou pušku jako ostatní. Jeho jméno by zůstalo stejné, mělo by jen jiný zvuk. Dovolenka by byla dovolenkou a propouštěcí rozkaz propouštěcím rozkazem. Večer by si čistil boty. Počítal by dny podle centimetru jako ostatní vojáci.*¹⁶³

Devatenáctiletý toužil ve svých představách po svobodě, hlavně po volnosti ve svém životě. Avšak nebyl jediný, kdo si přál svobodu. Snil o ní každý člen pracovně technického praporu, od jeho jednotlivých členů až po velitele. Touha po svobodě byla výsledkem vzdorování tlaku odlišujících okolností v praporu. Nejrychlejším a nejlepším způsobem, jak se odtamtud dostat, byl útěk. Ani strážný by se nedivil, kdyby se o něj někdo z praporu pokusil. Ovšem jeho realizace nebyla jednoduchá, především by vznikly nesnáze pro příslušníky jejich rodin, se kterými byla osoba z PTP spojována, například *„Hou-hou někdy před sobotní prohlídkou snil o tom, jak prchá; ale neměl kam. Rodiče by z toho měli problémy.*¹⁶⁴ „Společenští vyvrženci“ věděli, že útekem by se nic nevyřešilo, naopak by to mohlo ještě zhoršit jejich situaci. Jako další způsob získání svobody označil vypravěč udávání. Donášení vykreslil u Jidáše, který prozradil děvče, jež spalo s muži pomocného praporu několik dní na kavalci. *„Snad byste mi mohl připsat do papírů poznámku, – řekl Jidáš, - aby se mou žádostí zabývali znovu. Jsem tu proto, že se něco z papírů mého otce připletlo*

---

¹⁶¹ KOUBA, Miroslav. *Dobrý den, pane Lustig (Myšlenky o životě)*. 1. vyd. Praha: Aequitas, 1999, s. 118.

¹⁶² LUSTIG, Arnošt. *Bílé břízy na podzim*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 56-57.

¹⁶³ Tamtéž, s. 76.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 32.

do mých papírů. Někdo měl dlouhé ruce. Já jsem přece nikdy nikam neutíkal.“¹⁶⁵ Jidáš toužil odejít od praporu. Nikdy se nepovažoval za člověka, který tam patří, a ani se nikdy neztotožnil s přisouzeným společenským postavením. Sám všechny ostatní spoluvězně označil za „zvířata“, jako lidi pro něj neexistovali. V okamžiku, kdy prapor nastoupil před „barák“ a kapitán zjistil, že zmizel devatenáctiletý, tak Jidáš vystoupil a promluvil: „Jen to, že už sem dávno nepatřím.“¹⁶⁶ Nikdo na tuto větu ale nebral zřetel.

Odlidšťující okolnosti se podepsaly i na jejich ztotožnění se s označením „vyvrženci“, které jim vytvářeli lidé pod vlivem ideologie. Tím se stanovoval jejich společenský status na nejnížší příčce ve společnosti. Identifikace proběhla až do takové míry, že se podle toho i chovali, jak to nastínil vypravěč. „Někdy chodili špinaví, i když nemuseli.“¹⁶⁷ Členové praporu rezignovali na znovuzískání své dávné existence. Vyvržení ze společnosti chápali jako součást svého života, jež ostatní pokládali za samozřejmé. Jediný, kdo se neztotožnil se svým postavením, byl kněz. Zastával názor, že „každý z nás může zůstat, čím byl.“¹⁶⁸ Neuvědomoval si, že už ani on od pohledu není tím, kým byl v normálním životě. „Pomocník si prohlížel urostlou postavu důstojníka a napadlo mu, že jsou si s knězem podobní. Připadalo mu zvláštní, že je tu kněz a vypadá skoro jako všichni ostatní.“¹⁶⁹ „Vypadal při práci i na kavalci tak jako ostatní u praporu.“¹⁷⁰ Ztrátu kněžského postavení nejlépe charakterizoval rváč slovy: „Nejsi už kněz, to si jen namlouváš. My ti to nežerem. Jsi kopáč, zedník a nádeník, jako my. Smrdíš tu druhou prezenční službu a zmrzneš tu nejspíš ještě třetí. Až ti to kapitán přijde sdělit, neřekneš ani ámen.“¹⁷¹ I přes kněžův marný pokus zachovat si svou osobnost, se při nenávislných pohledech od pěšáků v jeho očích nenacházela smířlivost.

U členů PTP nastal už určitý druh rezignace, protože jiný svět už pro ně neexistoval. Jejich rezignace se projevila i v úrovni jejich vyjadřování. Příslušníci praporu, i ti, co původně byli intelektuálové, při dorozumívání používali velmi jednoduchá slova nebo krátké jednoduché věty, a navíc někdy znamenaly něco jiného než v běžné lidské komunikaci. Řeč postav se obzvláště skládala z nespisovných

---

¹⁶⁵ LUSTIG, Arnošt. *Bílé břízy na podzim*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 58.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 80.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 33.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 69.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 14.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 65.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 69.

tvarů a vulgarismů. Jejich mluva se nejčastěji týkala vyprávění o prostitutkách poté co děvče ze statku, které kolem nich procházelo a podnítilo jejich mužskou fantazii. Občas se řeč vztahovala k opatření alkoholu, hlavně piva pro Somráka, nebo k provozu praporu, k jídlu, ke střídání velitele, atd.

Přání a myšlení mužů z pomocného praporu se snížilo jen na nápady, jak uspokojit své fyzické či sexuální potřeby. Utišení sexuálních pudů nastalo v okamžicích, kdy do kasáren začalo docházet tajně v noci děvče ze statku. Tuto dívku přivedl Prokurátor po jejich společně stráveném čase v dřevěné boudě, která se skládala z pár do sebe stlučených prken a byla určena na schování pracovních nástrojů. Právě v ní se nacházely důkazy o tom, jak velmi „pétépáci“ toužili po ženské přítomnosti, po obyčejné lásce od ženy. Vnitřek boudy byl vyzdoben obrázky děvčat z cizích časopisů. *„Paulette Godardová se tu smála na staré americké ulici s výstřihem osvětleným plynovými lampami a Martina Carollová špulila své oslnivé bílé břicho do tváří, které sem nahlédly.“* [ ] *„Na stropě chybělo obrazům žen i nejmenší oblečení. Jedna si hrála u rozevřené hlavy lva, který byl patrně vycpaný, jiná si máchala v moři a třetí běžela po pláži, vstříc sluneční kouli. Byly to tváře a těla, která vzbuzovala palčivou obrazotvornost.“*¹⁷² Samozřejmě tyto obrázky byly zakázané a kapitán je jednou za čas strhal, ale vždy je někdo znovu nalepil.

Silnou touhu po ženě vypravěč vylíčil prostřednictvím Prokurátorova chování. V boudě, kde klečel na zemi, v hlíně na kolenou, prosil dívku, by s ním zůstala, jinak se zabije. Dívce se ho zželelo a poskytla mu potěšení. Poté ji Prokurátor přivedl do dřevěného baráku, kde poskytla své tělo k uspokojení ostatních mužů z praporu. Veškeré ženské návštěvy byly ovšem zakázané. Ale *„nedovolené je povzbuzovalo.“*¹⁷³ Děvče ze statku chodilo k mužům z PTP pravidelně a dobrovolně každý den. Sexuální styk probíhal vždy veřejně za přítomnosti ostatních, neboť všichni spali v jedné místnosti. Ráno se s ní loučili s vděkem. Děvče se u mužů stalo středem pozornosti. U každého vzbuzovala něco jiného - u devatenáctiletého lásku, u Prokurátora, tetovaného a zpěváka pouze sexuální uspokojení, u kněze lidské pohoršení nebo v medikových očích představovala osobu trpící syfilidem. Byli zde i lidé, kteří se o ní vůbec nezajímali, mezi ně patřil například Somrák. Dívka dokonce způsobila roztržku mezi devatenáctiletým, jenž chtěl zabránit tomu, aby ji měl další muž,

¹⁷² LUSTIG, Arnošt. *Bílé břízy na podzim*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 16.

¹⁷³ Tamtéž, s. 41.

a Prokurátorem. Právě v něm propukla zlost, neboť dívka prozradila jeho žadonění v boudě. Tímto prozrazením zničila jeho pověst, protože reprezentoval muže, který se ničeho nebál a o nic se neprosil, zejména při získávání „hraběnek“ do postele. Také si uvědomoval strach z hrozícího trestu za to, že přivedl děvče na barák, ale nechtěl být na něj sám. „*Kdyby ji tady kapitán načapal, - řekl Prokurátor, - odnesu to především já. Poněvadž jsem ji přived. Všichni co o tom víte, i Jidáš, kterej byl prve u kapitána. Dostanete rovným dílem navrch. I Somrák. A jestli někdo nedostane nic navrch, Jidáš, tak se mnou bude mít to co dělat. [] Poněvadž jsem se zasloužil, abyste měli ohřívárnu v posteli.*“¹⁷⁴ Jeho špatné svědomí se v něm v odlišťujících podmínkách probudilo natolik, že v okamžiku, kdy byl devatenáctiletý pohřešován, vzal celou vinu za vzniklou situaci na sebe a přiznal se kapitánovi: „*Mám to s podmínkou a je mi to jedno. Osm na deset. Na baráku jsme měli ženskou. Kdybychom měli jiný možnosti, netahali bysme ji tam. Von si to vzal na sebe. Se vším všudy. Trochu jsme se s ním o ni rvali.*“¹⁷⁵ „*Ale v noci to byla moje vina. Mně už je to jedno. Mám stejně těch osm na deset s podmínkou.*“¹⁷⁶ Zřejmě by neunesl pomyslení, že by za jeho nerozvážnost měli nést kázeňské následky všichni z praporu. Prokurátor i v prostředí, kde chyběla svoboda a sociální spravedlnost, ukázal čestné jednání při uznání své chyby. Zachoval si tím i zbytek své důstojnosti mezi muži. Lidé v praporu sice vždycky nedrželi pospolu, ale v obzvláště důležitých chvílích si každý z nich uvědomoval svoji zodpovědnost vůči ostatním členům, protože když jeden něco spáchal, tak obvykle trest hrozil celé četě. Teď jim hrozil trest za tajné návštěvy jejich „hraběnky“.

„Hraběnka“ vypadala od pohledu o pět let starší. Z Prokurátorových promluv o ní se dozvídáme, že žila v hostincích. Vypravěč zobrazil hlavně její nedůvěru k mužům slovy: „*Ale prosili mě a kňourali, to ano. Ale nemysleli to tak, jenom o to prosili. A když to měli, bylo jim jedno, co je se mnou. Lidi strašně lžou, když něco chtějí. A když chtějí tohle, zapřeli by boha i sebe.*“¹⁷⁷ Sama sebe označila za „červivou hrušku“. Velmi jasně si uvědomovala svůj stud, který si zapírala, ale mezi „pétépáky“ se ocitla dobrovolně. To, co podstupovala, jí bavilo a dělalo dobře. „*Když měla zavřené oči, byli ti, co ji objímali, podobni jeden druhému. Ruce, dech, hlad.*“¹⁷⁸ Jen si nebyla jista, zda to pro vojáky nebude mít nepříjemné následky, ale nijak zvlášť

¹⁷⁴ LUSTIG, Arnošt. *Bílé břízy na podzim*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 67.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 80.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 81.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 68.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 42- 43.

se na to neohlížela. Mohla si myslet, že s těmito lidmi je to jiné, jako svědectví beze svědků. Ocitla se mezi lidmi na okraji společnosti, stejně jako muži z praporu. Jejich společenský status je nejvíce spojoval. Avšak na rozdíl od „pétépáků“ mohla svobodně odejít, aniž by ji stihly nějaké následky.

Na bázi vztahu děvčete k jednotlivým mužům utvořil vypravěč hlavní dějovou linii příběhu. Téměř všichni ji veřejně využívali k uvolnění své sexuální energie, avšak v devatenáctiletém probudila milostný cit. Nikdy na ni nesáhl jako ostatní, i když s ním spala v posteli. Cítil, že byla špinavá, ale chtěl jí pomoci se od toho očistit. Přál si, aby patřila jenom jemu. Zrozená láska a její přítomnost v něm vyvolala touhu po svobodě, kterou by získal útekem. Poté, co se dozvěděl, že ji Jidáš udal, začal plánovat jejich únik. *„Odešel by s ní někam, kde je nikdo nezná. Začali by společně. Nikdo by jim nevyčítal minulost. Spojil všechno, co o děvčeti věděl, se sebou. Nikdo, s kým by mluvili, by nezačal nedůvěřivým pohledem.“*¹⁷⁹ Zamiloval se do dívky a do své vytvořené představy o budoucnosti. Naplánovaný útek z důvodu vysoké horečky a kvůli podebraným ranám na obličeji nevyšel. Společně s dívkou došel pouze na okraj vesnice, kde nemocného kapitán s knězem a dalšími vojáky našli. Dívka se od tohoto činu distancovala slovy: *„Byla jsem tu na procházce a zase si půjdu po svém.“*¹⁸⁰ Bezvýsledný útek devatenáctiletého s děvčetem podtrhoval fakt, že je pro člověka nesmírně těžké utéct svému osudu, změnit svůj život a svobodně prožít milostný vztah v socialistickém světě. Socialismus bránil člověku naplnit svoji existenci a poznat lásku a to i tu nejužší, vzniklou mezi „společenskými vyvrženci“.

5.2. Paralela pracovní technického praporu ke koncentračnímu táboru

Arnošt Lustig vytvořením fiktivního příběhu ve své próze *Bílé břízy na podzim* ukázal na pozadí úzkého mužského kolektivu možný svět pracovní technického praporu. Na základě vypravěčova popisu z předešlé části lze shledat společné i rozdílné rysy s koncentračním táborem podle Hannah Arendtové.

Vznik a existence pomocných technických praporů byl považován za typický projev počátečního budování totalitního systému, stejně jako vytvoření koncentračních

---

¹⁷⁹ LUSTIG, Arnošt. *Bílé břízy na podzim*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 47.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 85.

táborů. Tyto vojenské pracovní jednotky se vytvořily za účelem izolovat či odstranit odpůrce, ať již skutečné či uměle vytvořené, z civilního života. Ke stejnému účelu byly zřízeny i nacistické lágry, ve kterých ale existoval podstatný rozdíl v intenzitě strádání.

Pobyt a život v pracovně technických praporech byl oproti koncentračním táborům mnohem mírnější. Do PTP se dostávali lidé vždy v souvislosti s nějakou aktivitou bez ohledu na to, zda s ní měli něco společného či nikoli, zatímco do koncentračního tábora přicházeli jedinci především bez svého zapříčinění. „Pétépáci“ v pomocných vojenských oddílech vykonávali povinnou vojenskou službu, která jim ale mohla být libovolně prodlužována. Příslušníci těchto útvarů si žili poměrně svobodně, chyběla jim jenom naprostá volnost pohybu. Do okolní krajiny se dostávali kvůli práci, setkávali se i s osobami pod vlivem ideologie. Představovali totiž levnou pracovní sílu, která mohla být přiřazena na jakoukoli činnost. I chování důstojníků v pomocných praporech se velmi lišilo od příslušníků SS, „elitou“ speciálně cvičenou na vraždění. Dozorci a velitelé zde sloužili, kromě k hlídání vězňů a udržení pořádku, také k zajištění převýchovy vězňů, kdežto u nacistických lágrů usilovali němečtí důstojníci především o systematickou likvidaci lidí. Koncentrační tábor představoval svět, ve kterém byl celý život vězňů pečlivě organizován s úmyslem docílit co největšího utrpení. Podle Arendtové vznikl s cílem získat totalitní nadvládu, *„která se nekonečnou pluralitu a rozrůzněnost lidských bytostí pokouší zorganizovat tak, jako by všechno lidstvo bylo pouze jediný jedinec.“*¹⁸¹ *„S lidskými masami, které jsou v nich uzavřeny, se nakládá tak, jako by už neexistovaly, jako by to, co se s nimi děje, už nikoho a nijak nezajímalo, jako by už byly po smrti a nějaký zlý duch stížený šílenstvím se bavil tím, že je na chvíli zadržel mezi životem a smrtí, než je propustí do říše věčného pokoje.“*¹⁸²

Nacistické tábory s pracovně technickými prapory spojovalo i to, že se do nich zařazovali lidé, již se stali z hlediska normální společnosti nadbytečnými osobami, tj. jedinci představující pro totalitní režimy nejenom plnění funkcí. Pro lidské společenství z pohledu ideologie neměli žádnou hodnotu. Byli odstraněni kamsi mimo dohled, většinou do pusté a holé krajiny bez přítomnosti lidí, například do opuštěného pohraničního území. Touto izolací se dostali i mimo možnost ochrany svých spoluobčanů. Uzavřel se pro ně svět ostatních, a dokonce i vnější svět země

---

¹⁸¹ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 592.

¹⁸² Tamtéž, s. 602.

pod totalitní vládou. Právě tato izolace vysvětlovala zvláštní neskutečnost a nedostatek věrohodnosti, které byly příznačné pro všechny zprávy z těchto útvarů, a tvořila jednu z hlavních překážek skutečného pochopení totalitní nadvlády.

Koncentrační tábory a pracovně technické prapory spojovala degradace lidské důstojnosti u svých členů. U Židů docházelo k úplnému zničení jejich individuality nahrazením jejich vlastní totožnosti vytetovanými čísly na předloktích. U příslušníků PTP jejich jedinečnost znehodnocovala pojmenováním podle funkcí, služebních hodností, věku, vykonávající pracovní činnosti, čísla, pohlaví, časového označení nástupu do jednotky, přezdívky či nějakých výrazných vlastností. Na ztrátě osobitosti lidí se participoval i uniformní způsob odívání, ať už to byl táborový oděv u židovského obyvatelstva nebo záplatované uniformy u „pétépáků“. Toto oblečení velmi usnadnilo rozlišení žádoucích a nežádoucích osob ve společnosti.

Koncentrační tábory a pracovně technické prapory ničily a znehodnocovaly zejména základní lidské hodnoty, tj. svobodu, čest a důstojnost, které představují stejné životní hodnoty, jež autor popsal při srovnání nacistických a komunistických táborů: *„Byl jsem v lágrech, kde se Němci snažili každého rozložit, zničit tělesně i na duchu, vzít mu sebevědomí, ponížít ho, rozbít člověka na kusy, i když ho ještě držely kůže a kosti pohromadě, aby mu zabili duši, ale on ještě žil, protože potřebovali otroky za své muže sloužící v armádě. O totéž se jiným a zároveň podobnými prostředky snažilo hnutí, které mělo ještě tu drzost říkat si socialistické.“*¹⁸³

---

¹⁸³ LUSTIG, Arnošt. *3 x 18: (portréty a postřehy)*. 3., dopl. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 222 – 223.

6. Závěr

Tvorba Arnošta Lustiga byla ovlivněna dobovou situací i životními zkušenostmi, kterými si musel projít jako člověk i autor. Nejenom Lustigovy zkušenosti z války, ale i řada dalších intelektuálů nejenom v Československu, jej přivedly k rozvažování o paralelách totality nacistické a totality stalinistického typu. Toto trauma bylo pro ně zároveň i impulzem k nutnosti vyjádřit se k dobovému dění a věřit v to, že poučení dějinami bude dostatečným varováním pro další historický vývoj.

Poválečné diskuse o smyslu umění v Evropě probíhaly ve dvou přístupech. První představoval Theodor W. Adorno se svým výrokem o nemožnosti psaní literatury po Osvětimi. Byl skeptický vůči možnosti estetizovat zkušenosti z koncentračního tábora. Zastával názor, že všechno krásné a lidské bylo zničeno a už tedy není potřeba tvořit umělecké texty. Druhou linii, do které patřil například H. G. Adler, reprezentovala vize o tom, že nám nezbývá nic jiného, než se poučit z dějin. K této tezi se zřejmě přikláněly i Lustigovy texty.

Cílem této bakalářské práce bylo porovnání paralel nacistického a stalinistického typu totalitarismu ve vybraných dílech Arnošta Lustiga. Mezi vybraná díla patřila první vydání těchto próz: *Můj známý Vili Feld* (1961), *Dita Saxová* (1962) a *Bílé břízy na podzim* (1966). Každý text ukazoval fikční svět hlavních postav na pozadí totalitních režimů, které ovlivňovaly jejich životy. Na základě vhledu do metodologie Whiteovy metahistorie, která poskytla teoretické objasnění historických a fiktivních událostí, se dalo zvažovat diskurs beletristy a diskurs historika v jednom řádu, neboť každý naratologický text v sobě nese diskurs dobového myšlení. Proto byla v bakalářské práci využita možnost srovnávání diskursu poválečného myšlení reprezentovaného myšlenkami H. Arendtové s poválečnými texty A. Lustiga zobrazujícími totality.

Próza *Můj známý Vili Feld* zobrazovala fikční obraz nacistické a socialistické totality. Ústředními postavami se stali lidé, kteří nacistickou ideologií byli označeni za její oficiální nepřátele. Vypravěč znázornil velmi autenticky svět koncentračního tábora a životy lidí uzavřených v něm. Zachytil i existenci přeživších v následné poválečné mírové společnosti, a těch, kteří zažívali společenské vykořenění, v čemž se ukazovala tragédie socialistického života, tragédie celé knihy. Spočívala v tom, že socialismus

nedokázal pochopit lidi stížených nacistickými hrůzy a umožnit jejich existenci. Z rodné vlasti „vyháněl“ ty, co nejvíce trpěli za války, tedy Židy, kteří z politického důvodu nedokázali žít v rodné zemi. Zároveň próza zobrazila i nemožnost úniku před zažitými zkušenostmi a vlastní minulostí kdekoli na světě.

Problém vykořeněné existence, nemožnost začlenění se do nových společenských poměrů a úniku před vlastní minulostí se ukazoval i ve fikčním světě hlavní hrdinky v novele *Dita Saxová*. Dospívající Dita Saxová byla dívka, jež sice přežila koncentrační tábor, ale zažité hrůzy se jí neustále vracely ve vzpomínkách, dokonce i různé věci či gesta lidí jí je připomínaly. V poválečné společnosti nenalézala u lidí pochopení pro svůj život. I když vystupovala jako vyrovnaná a sebevědomá žena, tak v nitru pociťovala samotu, zoufalství a špatnost ze své existence. Ani socialistická společnost neporozuměla lidem, jako byla ona, kteří potřebovali pomoc nejvíce, v čemž se projevila tragičnost poválečné společnosti. Poskytovala jim jen možnost pobytu v cizině, ale ani tam nenašly vytoužené porozumění, životní rovnováhu a domov, neboť před vlastními zážitky nelze nikam utéct. Dita tedy představovala hrdinku, která sice přežila válku, ale nevyrovnala se s existencí po ní. Svůj boj se nakonec rozhodla vzdát a zvolila si cestu smrti.

Tragédie socialistického života se ukázala i v próze *Bílé břízy na podzim*. Vypravěč znázornil na mužském kolektivu možný svět pracovně technického praporu, kde vojáci vykonávali povinnou vojenskou službu, která mohla být několikrát prodlužována. Představil jejich ubytování, oděv, pracovní činnosti, vzájemné vztahy mezi členy praporu a jejich vztahy k ostatním vojákům či k osobám pod vlivem ideologie. Tyto zřizované vojenské útvary byly projevem totalitního systému, jako koncentrační tábory, se kterými se shodovaly v řadě nápadných znaků. Tento představovaný svět se stal nejviditelnějším příkladem toho, co znamená socialismus. Reprezentoval obraz socialistického světa, jenž ničil individualitu, čest a důstojnost každého jedince. Bránil člověku naplnit svůj život, poznat lásku a svobodně prožít milostný cit. Opět, jako v předcházejících knihách, dal vypravěč najevo, že socialistický systém nedokázal porozumět lidem, na které nebral žádné ohledy.

V jednotlivých dílech se prolínaly rysy nacistického a stalinistického typu totalitarismu. Hlavními zdroji pro čerpání informací o rysech totalitních režimů, které se hledaly a komparovaly v jednotlivých textech, byla kapitola o nacismu a stalinismu

z práce Hannah Arendtové *Původ totalitarismu* a stat' Christiany Brennerové *Koncept totalitarismu – studená válka v teorii? Základní principy obou totalitních systémů lze vnímat paralelně. Tímto zorným úhlem pohledu můžeme číst i Lustigovy prózy. Totalitní režimy vždy zaváděly nové mocenské vztahy, vznikaly tedy nové hierarchie a elity. Závisely na ideologii, která mobilizovala masy vizí nové společnosti, slibem vysvobození a realizací ideálního lidského konečného věku. Odlišovaly se zejména v uplatňování teroru. Nacismus uplatňoval jakýsi „všeobjímající“ teror vedený vůči svému obyvatelstvu a specifickou metodu státní kontroly, označované za „celistvou“. Socialismus po roce 1948 uplatňoval teror proti celým skupinám občanů, v 60. a 70. letech ho nahradil policejně státní byrokracií s vysokým stupněm kontroly a dohledu.*

Velké množství intelektuálů bylo ovlivněno nacistickým a stalinistickým typem totalitarismu. Svoje zážitky a zkušenosti s totalitními režimy potřebovali reflektovat, a tak vznikala řada významných historických a beletristických děl. Tato díla zobrazovala reálné, v případě uměleckých textů možné světy, které se snažily podat obraz skutečnosti, v rámci této bakalářské práci tedy obraz totality.

7. Literatura

ARENDDT, Hannah. *Krize kultury: (čtyři cvičení v politickém myšlení)*. 1. vyd. Překlad Martin Palouš. Praha: Mladá fronta, 1994, 157 s. Váhy (Mladá fronta), sv. 11. ISBN 80-204-0424-4.

ARENDDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1996, 679 s. ISBN 8086005135.

BAUER, Michal. *Souvislosti labyrintu: kodifikace ideologicko-estetické normy v české literatuře 50. let 20. století*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2009, 601 s. ISBN 978-808-6903-972.

BÍLEK, Jiří. *Pétépáci, aneb, Černí baroni: úplně jinak: vyprávění o jednom z bílých míst naší nedávné historie*. Vyd. 1. Plzeň: NAVA, 1996, 165 p. Elipsa (Plzeň, Czech Republic). ISBN 80-852-5471-9.

HAMAN, Aleš. *Arnošt Lustig*. 1. vyd. Jinočany: Nakladatelství H & H, 1995, 103 s.

HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Victoria Publishing, 1994, 293 s. ISBN 80-858-6510-6.

JIROUŠEK, Bohumil. *Proměny diskursu české marxistické historiografie: kapitoly z historiografie 20. století*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008, 457 s. ISBN 9788073941147.

LUSTIG, Arnošt. *3 x 18: (portréty a postřehy)*. 3., dopl. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007, 447 s., [24] s. obr. příl. ISBN 978-80-204-1685-8.

LUSTIG, Arnošt. *Bílé břízy na podzim*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1966, 85 s.

LUSTIG, Arnošt. *Můj známý Vili Feld*. 2., přeprac. vyd. Praha: Mladá fronta, 1961, 118 s.

LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Československý spisovatel, 1962.

LUSTIG, Arnošt. *O spisovatelích*. Vyd. 1. Editor Markéta Mališová. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2010, 195 s. ISBN 978-80-86911-28-1.

LUSTIG, Arnošt a Miroslav KOUBA. *Dobrý den, pane Lustig: myšlenky o životě*. 1. vyd. Praha: Aequitas, 1999, 247 p. ISBN 80-902-7740-3.8086005135.

SLOVNÍK ČESKÉ LITERATURY PO ROCE 1945. [online]. [cit. 2014-04-28].

Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=507&hl=lustig+>

VID, Reingold a Viktor SAPRIKOV. *Co je to komunismus*. Vyd. 1. Praha: Lidové nakladatelství, 1979.

WHITE, Hayden V. *Tropika diskursu: kulturně kritické eseje*. 1. české vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2010, 364 s. Limes. ISBN 978-802-4611-235.